

Академик МИЈАТ ШУКОВИЋ

СПОЈЕМ И РАВНОТЕЖОМ ГРАЂАНСКОГ И НАЦИОНАЛНОГ ДО ДЕМОКРАТСКЕ ДРЖАВЕ

Свака држава је историјска, концептуална и емпиријска творевина. Сложени је филозофско-политички и правно-филозофски појам и проблем. У исти мах је и свакодневна реалност. Мноштво је државних органа, институција, њихових компетенција и односа. Али је и скуп концептуалних и других идеја, кодекса понашања, вриједности и усмјеравајућих ставова.

Суштина сваке државе, њена друштвена природа, због слојевитости и сложености, не разоткрива се идентификацијом разлога њеног постојања. Ни на први поглед. *Њена концептуална суштина измиче свакој једносставној вриједносној идентификацији.*

Све то важи и за Савезну Републику Југославију и обје државе чланице које је чине.

Теоријско и вриједносно-историјско промишљање било које државе и државе уопште, као културно-цивилизацијске творевине, стога, успјешно је само ако се чини на основу историјских, концептуалних и емпиријских садржаја.

Питања која се постављају када се промишља, анализира и утврђује карактер једне државе, примарна су ова: *која својства има, на које принципе и услове се ослања, какво јој је устројство, како су концептуално одређени њен тип и карактер и да ли је све то у складу са суштином демократије, као кључног мјерила квалитета и цивилизованости кодекса поретка сваке државе.*

Одговори на ова и друга питања, наравно, дају се по мјери времена и спознаја у њему. Зато одговори могу бити различити. Чак и опречни. Како са оним ранијим или будућим, тако и садашњи међусобно.

Предмет овог текста је разматрање и сагледавање *устварног концептуалног одређења типа и карактера* Савезне Републике Југославије и обје државе чланице које је чине. А кроз то, њихове друштвене и политичке природе.

Чини се то зато што устварно одређење, устварно дефинисање, типа и карактера државе, у значајној мјери одређује њен оштри профил, њена

демократиска и антидемократиска својства. А то чини да је то одређење једно од фундаменталних одређења државе. Одређења са рангом највишег значаја.

ТИПОВИ ДРЖАВА

У историјском развоју концептуално су издиференцирана и садржајно обликована два типа државе. Оба су реалност савременог свијета. То су: *држава грађана и национална држава у уставноправном, а не историјско-територијалном смислу и значењу тог појма.*

Државу грађана, теоријски говорећи, одликују бројни садржаји и својства.

У њој су сви грађани "једнаки пред законом"; сви имају једнако право да непосредно и посредством својих представника учествују у утврђивању полазишта, концепције држава чији су држављани, државног поретка њихових држава и у укупном јавном животу. Свима су једнако широко отворени канали за утицај на државу, на вршење функција њихових држава. Сви имају једнаку одговорност и иста ограничења за предузимање активности ради утицаја на државу.

Обиљежје *државе грађана*, утврђено самообавезивањем, јесте и њена обавеза да се у вршењу својих функција са једнаком пажњом и одговорношћу односи према интересима, потребама, тежњама, иницијативама, предлозима, захтјевима свих дјелова њене структуре, подразумијевајући под тим и дјелова националне структуре. Да својим укупним дјеловањем осигурава афирмацију свега што је заједничко - у историји, култури, економији и у свему другом - и да, истовремено, једнако одговорно осигурава несметан развојни успон посебности сваке националности у њој. Да буде везивно ткиво "једнакоправних различитости".

То су *обиљежја и демократиске државе*. У том смислу и значењу синоними су *држава грађана и демократиска држава*¹.

Између државе грађана и демократије, наине, постоји међудејство и међузависност. Тамо гдје је стварно успостављена држава грађана, створени су услови и за успостављање демократије или и постоји демократија. То јест, постоји политички облик који више од свих других познатих политичких облика пружа шанси за испољавање индивидуалних и групних иницијатива, за удруживање и организовано дјеловање *грађана* ради њиховог судјеловања у решавању друштвених послова, за организовано њихово утицање на државу и институције јавног живота, за дјелотворно комбиновање индивидуалних и колективних права. Више од свих других води узајамном уважавању људи и народа, слози и стабилности друштва. И просперитетном економском развоју.² То демократију и чини повољнијом и

¹ Швајцарска је "држава грађана". Њена стварност битно је утицала на одређивање садржине и значења појма "држава грађана" у уставноправном смислу. И да се нека држава одређена са том дефиницијом, сматра демократском државом.

² Не постоји строги детерминизам у односима демократије и економског успона. Њихова истовременост, погодује и економском успону и увећавању демократије. Није исправно, а то се често чини, закључивање да једног не може бити без другог, мада једно без другог не може бити сасвим успјешно.

прогресивнијом од свих других познатих политичких облика, што не значи да је она савршен политички облик³. Савршеног политичког облика и нема.

За уставно установљење државе грађана није довољно само то да она буде тако уставно дефинисана, иако је и то веома битно за њено постојање. Није довољно ни то да се њеним уставом гарантује једнакост свих грађана пред законом, иако је нема без тога.

Државе грађана, као и демократије, има само уколико својства тог типа државе прожимају цјелину садржине кључних одређења њеног устава. Све стубове и све нивое њене организације, све њене институције и органе. А у реалном животу је има само уколико својства тог типа државе прожимају све кључне процесе њеног државног дјеловања, цјелину њеног бића. Цјелину садржине њеног усмјерења и функционисања у пракси. Само уколико је остваривање суштине државе грађана стварна оријентација општег усмјерења и функционисања државе. Уколико држава у њеном функционисању својства државе грађана третира као битне и неизоставне саставнице кључних вриједности које дјеловањем треба стварати, развијати, учвршћивати, штитити.

Нема државе грађана, као ни демократије, нарочито уколико у процесима доношења одлука о друштвеним пословима преовлађују: ауторитарност, олигархизам, монополизам било чији, мајоризације по било којем основу.

Уставно одређење да је држава по свом карактеру, по дефиницији, држава грађана, немоћно је уколико у друштву не постоји политичка воља да се то одређење досљедно остварује у пракси. Уколико нема спремности политички најутицајнијих и свих политички релевантних чинилаца да остварују ту велику идеју - државу грађана.

За разлику од државе грађана, националну државу у уставноправном значењу и смислу појма одликује стварна уставноправна легализација владавине већинске нације у њој. Већа права већинске нације у односу на мањинске националности, као колективнијетета. Стварна неједнакост националности, упркос декларативног проглашавања њихове равноправнос-

³ Нема у свему чисте демократије и демократске државе у савременом свијету. У свакој демократској држави садржаји демократије помијешани су са елементима ауторитарности, олигархијске и арбитрарне владавине. Негдје више, а негдје мање, сегментарно. Има и извитопереног поимања демократије и демократске државе. Поимања по којима је демократија "игра без правила", поредак који допушта разбарушеност у дјеловању, чије је обиљежје право да се ради што се хоће. Демократска држава и демократија, међутим, подразумевају ред и строго придржавање законских одређења. У савременом свијету демократске државе су оне у којима је и остварена доминација цивилизацијских садржаја. То су: гарантовање широке цивилизацијске листе права и слобода грађана, обезбјеђење њиховог пуног и благовременог остваривања и њихова пуна и ефикасна институционална заштита; широке и у садашњости могуће шансе за индивидуалне и групне иницијативе, за слободно удруживање и дјеловање грађана ради учешћа у вршењу друштвених послова, за утицај свих структура друштва не доношење одлука од битног значаја за концептуално и конкретно обликовање поретка, за будућност и за утицајну контролу рада државних органа и јавних служби.

Освајање демократије је историјски процес који тече и тећи ће и у будућности. Као што се у историји одвијао осцилаторно, тако ће се одвијати и у будућности.

ти и упркос тога што је и њено обиљежје једнакост свих грађана пред законом, независно од њихове националности. Једнакоправност грађана као индивидуа.⁴

ВИШЕНАЦИОНАЛНОСТ И ДРЖАВА ГРАЂАНА

У вишенационалним државама нема суштине државе грађана уколико у процесима одлучивања о друштвеним пословима доминирају или преовлађују мајоризације националних колективитета. Нарочито уколико доминирају или преовлађују у процесима доношења одлука од егзистенцијално-онтолошког значаја за све или поједине националности које живе у држави. А таквим се сматрају у демократском свијету, начелно говорећи: одређење о уставним питањима, без обзира да ли се утврђују у облику норми или заузимањем обавезујућих становишта која битно утичу на токове живота: одлуке које се односе на тип и карактер државе и поретка; одлуке које директно или индиректно одређују положај националности, нарочито са дејством на признавање или непризнавање њиховог друштвеног и политичког субјективитета; одлуке које се односе на

⁴ Постоје два садржински различита значења појма "национална држава". Једно има уставноправно значење. Друго има историјско-територијално значење.

Садржина уставноправног значења овог појма, исказана је у тексту. У том значењу овај појам се у овом раду искључиво и употребљава.

У историјско-територијалном значењу појма "национална држава" означава се држава као таква на одређеној територији. Означава се са националном одредницом. Историјски и трајно, независно од њених (промјенљивих) државноправних облика, унутрашњих устројава (такође промјенљивих) и других обиљежја. Одредницом у којој "национално" нема ни домет, ни значење, карактерисања државе по критеријуму политичког и укупног положаја националности у њој. Ни већинске нације, ни мањинских националности.

Појам "национална држава" у историјско-територијалном значењу, настао је у процесима пораза феудалне раскомаданости и стварања држава - кроз буржоаске револуције и политички централизам који су оне наметале - на ширим територијама и на националној основи. Држава које су консолидовале нације. Које су биле чинилац завршног обликовања одговарајућих нација, а које су својим коначним формирањем и осамостаљивањем, своје национално име утиснуле као одреднице односних држава.

Појам "национална држава" заживио је, одржава се и постао је опште мјесто у међународним комуникацијама. У међународним односима тај појам је постао одредница која је за разумијевање оријентације и политике неке државе значајнија од одреднице којом се означава њен државноправни облик, њено државно уређење, положај националности у њој. Давање таквог значаја том појму заснива се на сазнању или вјеровању да је за трајност усмјерења политике важније то што је држава - француска, руска, америчка, кинеска, мађарска, румунско-њемачка, него да ли је она република или монархија, да ли је она више или мање парламентарна, више или мање демократска. И да ли је у њој на власти једна или друга партија. Један публициста, разматрајући ову тему, по истеку једне деценије мандата француског предједника - социјалисте Митерана, констатовао је да се нијесу оствариле прогнозе даване приликом његовог првог избора - да ће он, заједно са комунистима, напустити дотадашњи пут Француске у свјетским релацијама, да ће повести земљу у комунизам. На крају анализе извео је закључак:

"Испоставило се да су социјалисти, комунисти и њима слични Французи - Французи попут осталих. Такву спознају - утиснуту у душу нације - уписаће његове присталице у његову највећу, историјску заслугу".

могућности исказивања и осигуравања националних особености у сфери културе, језика, образовања, развоја.

У вишенационалној држави, у којој преовлађују мајоризације једних националних колективних група над другим националним колективним групама, на дјелу је антинационална држава грађана - национална држава, па и када је уставно дефинисана као држава грађана и када су сви њени грађани, као индивидуе, једнаки пред законом.

Вишенационалној држави, држави грађана својствени су, поред осталог, и:

а) *усаглашеност одређења и ставова свих националности у држави о основним друштвеним вриједностима, развојним усмјерењима и циљевима, и досљедно уважавање и поштовање или бар чврсто усмјерење државе да тежи постизању њиховог сагласја о означеним питањима, и*

б) *поштовање и поштовање друштвеног и политичког субјективних интереса и колективних права, као и одржање људских слобода и права, мањинских националности, у процесима одлучивања о друштвеним пословима. И складно и разумно комбиновање индивидуалних и колективних права, већинског и консензуалног одлучивања, без искључивости на било којој страни.*

То је већ постало један до темеља цивилизацијског демократског поретка и политичког живота у најдемократскијим државама демократског свијета. Нарочито у вишенационалним. И један од главних показатеља државе грађана и степена њене остварености.

У најдемократскијим државама у свијету, већ се усваја и начело: ако и када - због објективних околности, кривих, процјена или претезања националистичких егоистичких оријентација - дође до доношења одлуке о неком питању од егзистенцијално-онтолошког значаја за неку националност, супротно демократски искристалисаном одређењу и израженом противљењу неке националне мањине, то се има компезирати у адекватној мјери, како би се умањиле негативне посљедице мајоризације.⁵

ЧИЊЕНИЦЕ ИЗ ИСТОРИЈЕ

Тип државе који се подводи под одредницу држава грађана проживљава се још од 17. вијека. Ниједну од држава које се подводе под ту одредницу до почетка 20. вијека, не одликују у реалности квалитети својствени том типу државе. Напротив, сваку од њих одликују разне варијанте државног деспотизма, апсолутистичке монархије, хегемонија и угњетавање једних народа од других.

Уопштавајући искуства дјеловања тих држава, Русо је још прије више од два вијека констатовао да држава чији су конституенти само "раширкани људи", збир "слободно лебдећих индивидуа", може да буде

⁵ Видјети: "Федерализам и проблем мањина у вишеетничким заједницама, упоредна анализа Швајцарске и Југославије", аутора: Томаса Флајнера, познатог научника и директора Института за федерализам Универзитета у Фрибургу, Лидије Басте, Слободана Самарџића, Радмиле Накараде и Јована Теокаревића, Београд 1995.

основа за "усиосиављање десиоизма" и разних облика аутократске и олигархијске власици, а и за изврљавање демократије у "тиранију већине".

У 20. вијеку различита су остварења држава које су одређене као државе грађана или које се подводе под ту појмовну одредницу.

а) Државе чије је социјално тијело саздано од грађанске структуре, које одликује култивисана демократија, демократска традиција, висок ниво политичке културе и демократски облици одлучивања, у којима је национална припадност лоцирана на приватност, на приватно људско обиљежје - што она примарно стварно и јесте - у којима се национално осјећање поштује и уважава, али не надређује свему другоме - и у реалности су, као и у уставним одређењима, државе грађана. Оне су у реалности већ издигле и учврстиле, стално подижу и учвршћују грађанску индивидуалност, грађанску једнакост, политичку и другу. Издижу грађане у кључне чинице одлучивања и у држави и у друштву.

б) У оним државама у којима је национална кохезија најјача, а националност одлучујућа "веза међу уплашеним људима", у којима доминира национално у политичком животу и у процесима доношења одлука и утврђивања политичких одређења, међутим, упркос тога што се државе уставно дефинишу као државе грађана, грађанин је фактички у положају да у националном тражи ослонац за своје политичко дјеловање у друштву. Да у националном тражи одбрамбени механизам за остваривање својих слобода и права. У њима је стање противречно: једнакоправност свих грађана као "раштрканих индивидуа" пред законом, а стварно негирање, тим истим индивидуима, равноправности њихових људских заједница, људских колективитета. А то је у вишенационалним државама, у ствари, негирање суштине државе грађана.

У таквим условима ниједна вишенационална држава нормативно одређена као држава грађана, без томе конституционалних елемената у одређењу, које стварношћу изражи и налазе, никада ни нигдје у свијету није стварно била у реалности истинска држава грађана.

Најбоље, у тим условима, интереси најбројније нације издигани су и издижу се на ниво интереса државе. Поистовјећивани су једни са другима. И то не изузетно и крајкокрајно, него увијек, трајније и свуда гдје се политички животи одвијао без сарадње, кооперације и усклађености одређења националних колективитета. Консеквенца тога је да се вишенационална држава, дефинисана као држава грађана, фактички испољава као држава најбројније нације.

Тако је и у садашњим другим државама створеним на тлу разбијене доскорашње шесточлане Југославије. У стварности су заиста националне државе, иако се свака од њих представља као држава грађана. Свака од њих у реалности даје примат припадности нацији и религији у односу на држављанство.

Све ово има потврду и шире у савремености. На недавно одржаном међународном скупу о теми "Национална држава у данашњој Европи", одржаном у Бечу (1995), констатовано је да је процес стварања националних држава захватио све регионе у свијету. И да се идеја о националној држави распрострањено издиже "до нивоа светог циља". Свуда са ува-

жавањем нормативног одређења "о једнакости свих грађана пред законом". И свуда са реалношћу која доказује да једнакост свих грађана пред законима није и не може обезбиједити, без низа других садржаја, постојање истинске демократске државе.

Узроци те појаве могу се са довољно поуздања објаснити са социолошким, правним, политиколошким и филозофско-политичким приступом. Анализа означене појаве комбиновањем свих тих приступа даје за резултат: друштвени фактитет - структура друштва, друштвене прилике, укупна стварност - има снагу која, у великом броју случајева, надјачава нормативно одређење. Нарочито када се оно исцрпљује у дефинисању. И нормативно одређење претвара у цртеж права, у правни декор. И још даље, правну норму ставља у функцију стварања стварности другачије од оне нормативно одређене. Некада другачије толико да буде антитеза нормативној садржини.

ТЕШКОЋЕ СТВАРАЊА

Врло тешко је у реалности успоставити и учврстити демократску државу, истинску државу грађана. Много теже него друге познате типове држава. Много теже него националну државу.

У великој мјери то је зато што демократичност и није баш тако јака људска особина. Људи споро и дорастају за демократију.

То је за то што широм свијета постоје снаге, оријентације и тенденције, које спречавају успостављање и учвршћивање демократских државних поредака.

Успостављање и учвршћивање демократске државе, истинске државе грађана, отежава и усложњава и то што се неке институције инека средства од фундаменталног значаја за успостављање, учвршћивање и развој демократије, а тиме и државе грађана, не ријетко, у реалности претварају у највећу и најјачу силу против демократије. Силу која демократију девалвира и деградирала и од ње прави "политичку наказу".

Средства информисања, на примјер, заиста су од фундаменталног значаја за успостављање и учвршћивање демократије, а тиме и државе грађана. Не ријетко, она се, међутим, претварају у средства заробљавања свијести људи, политичког манипулисања људима, владања људима, усредсређујући своју снагу на успостављање односа примјерених националних држава и типу демократије њој својствен - нациодемократији.

На успостављање и учвршћивање државе грађана негативно утиче и интересно пристрасно, а у реалности постојеће, представљање да су државе грађана и оне државе које то стварно нијесу. Нарочито не са становишта колективних права и положаја националности.

Оно што је тешко, међутим, могуће је. Да тако није, другачије би се ознаке употребљавале, а не ознаке - тешко и сложено. Стварност свијета то доказује. Швајцарска је само најкомплетнији и нама близак примјер, а не једини примјер.

УСТАВНО ОДРЕЂЕЊЕ - ДРЖАВЕ ГРАЂАНА

Савезна Република Југославија и обје државе - чланице које је чине - држава Србија и држава Црна Гора - дефинисане су њиховим уставима као државе грађана.⁷

То је, истовремено, уставни налог да се тако граде, да се тако стварају, да то буду и у реалности.

Њиховим уставима, дакле, концептуално је одређено да је *грађанин, индивидуа, једини конституиuentи иици и карактера означених држава. Кључни и једини политички субјекти утврђивања "заједничке воље"*.

Уставно одређење наше савезне државе и обје државе - чланице које је чине, да су државе грађана, *начелно зледано*, културно-цивилизацијска је тековина и вриједност. У мјери у којој то могу бити уставне норме, чинилац је демократије и допринос њој. То је како онда када се мјери са демократског, тако и онда када се мјери са најширег цивилизацијског становишта. Како онда када се промишља са филозофско-политичког, тако и онда када се промишља са правно-филозофског становишта. Исто је тако када се просуђује историјско-категоријално и историјско-теоријски.

Ниједно уставно одређење, ниједно рјешење, међутим, није увијек и свуда једнако историјски ваљано, сврховито, довољно. То што је једно одређење, једно рјешење, само по себи добро, није доказ да је плодотворно, да је сврховито, да је довољно у свакој историјској ситуацији. У једној историјској ситуацији, плодотворно је, сврховито је, добро је, само оно рјешење које *одговара* тој ситуацији, а не свако рјешење које је само по себи добро.

Сагласно томе, било би површно и неодговарајуће *коначни закључак* о историјској довољности и сврховитости - подвлачим: о довољности и сврховитости - цитираног југословенског уставног одређења, извести *независно од историјске, социјалне, националне, културне, духовно-моралне југословенске збиље*. А површност у приступу закључивању, овдје као и свуда, води не само површном него и погрешном закључивању.

Обоје тим прије и тим више, *филозофски говорети*, што је неискључивост, а не искључивост, реално и природно стање. У друштвеној стварности, као и у природи. Друштвена стварност, као и природа, није ни искључива, ни догматска. Ни друштвена сигурност, као ни природа, нема теоријску чистоту. Као и природа, и друштвена стварност даје простор и обезбјеђује мјесто свим чињеницама из којих је саздана. Обезбјеђује им мјесто сваки дио друштвене стварности, као и њена цјелина, као и сваки дио природе и њена цјелина. А државна стварност је један дио укупне стварности.

Као ни у природи, тако ни у друштвеној стварности, искључивост нема упориште ни у филозофским, ни у теоријским знањима. Напротив, она негирају оправданост, историјску и текућу, искључивости типа или/или у друштвеним односима. Негирају и апсолутизирање било које варијанте.

⁷ Иако су све три тако дефинисане у њиховим уставима, није то учињено на истовјетан и сасвим идентичан начин. Види: чл. 8 Устава Савезне Републике Југославије, чл. 3. Устава Републике Србије, чл. 1. и 2. Устава Републике Црне Горе.

Утврђују да је сложена реалност увијек обилата противрјечностима које се не могу уградити у шеме које се стварају на принципу или / или.

Коначни закључак о довољности и сврховитости означеног уставног концептуалног дефинисања држава, дакле, претпоставља чињенично заснован и научно промишљен одговор на питање: *да ли је конкретнијој историјској ситуацији - социјалној, националној, културној, политичкој, духовно-моралној и укујној - таквој каква се у садашњости у Југославији и обје државе-чланице које је чине - одговарајућа уставна концептуална искључивост у одређењу типа и карактера држава на југословенском путу. Искључивост исказана и утврђена тиме што је грађанин, индивидуа, одређен као једини, као искључиви конституент типа држава и њиховог карактера, чиме су, на тај начин, националности као колективитети, као људске заједнице, које живе у њима, искључене из њихових конституентних уставно одређења типа и карактера држава.*

Потпун чињенично фундиран и научно промишљен одговор на ово сложено питање може се дати само на основу такође чињенично утемељених и научно промишљених одговора на више потпитања. Међу њима су и ова:

Не даје ли то простор, ако не и основ, за настајање политичко-системских погодности бројнијим и најбројнијим националним ентитетима, без обзира што су припадници свих националних ентитета потпуно "једнаки пред законом"? Допушта ли та искључивост, индукује ли она у конкретнијој југословенској ситуацији - социјалној, националној, политичкој, културној, духовној - претварање "грађанске већине" у "етничку већину", а већинско одлучивање у националну мајоризацију - што нијесу својства државе грађана, демократске државе?

Да ли то уставно концептуално одређење - без основа у њему или са осном - имплицира у процесима утврђивања одређења о уставним питањима и усвајања закона, тенденције и усмјерења супротстављања државног и националног идентитета - на једној страни у правцу централизације и унитаризације сваке врсте и у свакој заједници, од општине до федерације, и, на другој страни, у правцу тражења "специјалног статуса" за поједине мањинске националности или за територије на којима претежно живе њихови припадници. "Специјалним статусом" са мутним пројекцијама и усмјерењима, без изричитих искључења и сецесионистичких оријентација, што је и што објективно мора бити пут ремећења хармонизације између дјелова и цјелине? Не носи ли то уставно концептуално одређење у себи снагу која, у постојећој југословенској ситуацији, гура успостављање у реалности националних држава, антитезе државама грађана? Не доводи ли то, у садејству са другим чиниоцима историјске условљености и ситуације, припаднике мањинских националности у ситуацији да, оправдано или не, уграђују у своју духовност мотивишући упитност: да ли је држава у којој они живе и њихова држава, када националности нијесу конституенти њеног уставног концептуално одређења, када то фундаментално уставно концептуално одређење не утврђује, не признаје њихов политички субјективитет?

Аналитичко сагледавање југословенске стварности у садашњости, претпоставка је за давање одговора на ова питања. Зато прво искорак у ту стварност, а онда, на основу резултата сагледавања стварности, теоријски осмишљени одговори на ова питања.

У РЕАЛНОСТИ - НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ

У реалности, као и уставним нормама, у Савезној Републици Југославији и у објема државама-чланицама које је чине, сви грађани су "једнаки пред законом". Сви имају иста индивидуална грађанска и политичка права и слободе.⁸

Индивидуална права и слободе човјека, основа су и један од битних стубова државе грађана, демократске државе. Тамо гдје тога нема, примарно је обезбиједити то као први искорак у демократију.

Констатовано остварење на подручју индивидуалних права и слобода на југословенском тлу, стога, веома је вриједно цивилизацијско демократско остварење.

Остварен је на њом подручју, на југословенском тлу, дакле, врло важан сегмент државе грађана.

У њом погледу и у њим границама, наша савезна држава и обје државе-чланице које је чине, државе су грађана и у реалности, као што су и у уставним нормама. Демократске су државе. У том погледу и у тим границама.

Међутим, њо није и остварење цијелине садржине државе грађана. Да би била остварена суштина и цијелина садржине државе грађана, осим констатованог, потребно је да се њена суштина оствари и на другим друштвеним подручјима државноправног поретка. Нарочито у процесима доношења одлука о друштвеним пословима. Није сувишно поновити на овоме мјесту - нема демократије, нема суштине државе грађана у тим процесима ако и када у њима доминирају мајоризације по било којем основу, ако и када не постоје и не уважавају се колективна права, као подврста људских права и слобода, ако и када нема општедруштвеног консензуса о основним друштвеним вриједностима, развојним усмјерењима и циљевима, уважавања и поштовања тог консензуса. Без тога нема демократије, нема суштине државе грађана, нарочито у вишенационалним државама.

У реалности све три именоване државе на југословенском тлу, на подручју одлучивања о кључним друштвеним питањима, укључујући и питања од егзистенцијално-онтолошког значаја, у садашњости, међутим, доминирају разноврсне мајоризације и блокаде, а не квалитети својствени држави грађана, иако истиче и четврта година од њиховог дефинисања као држава грађана.

⁸ Ово не подразумева да нема случајева различите примјене правних прописа зависно од тога којој националности припадају учесници у поступцима примјене прописа. Појединачни случајеви такве врсте не могу се искључити. Али, они имају третман злоупотребе. Зато не доводе у питање казану констатацију. Право грађана на стицање некретнина посебно се разматра.

Прецизније, наша савезна држава и обје државе-чланице које је чине, у реалности, на подручју одлучивања о друштвеним пословима, фактички функционишу као националне државе најбројнијих нација у њима.⁹ Или, најблаже речено, функционишу више као националне државе него као државе грађана. Са великим вишком националног и са мањком грађанског.

Не мијења суштину овог чињеничног налаза то што свака од њих у реалности признаје и индивидуални и културни ентитет сваке националности која у њој живи. Што у њима нема оспоравања националних ентитета.

Функционисање савезне државе као националне државе, редуцирано је и ублажено тиме што у Савезној скупштини двије чланице које је чине фактички консензуално доносе одлуке о једном броју питања уставно прецизно одређеним.¹⁰ Консензуално доношење одлука онемогућава је и спречава јој да се на тим подручјима испољава као национална држава, али је не спречава да се и она доминантно тако испољава на другим подручјима.

Државе-чланице које чине нашу савезну државу у реалности доминантно су оно што имплицира садржина преамбула у њиховим уставима, а мање су оно што заповиједају уставне норме којима је одређен њихов тип и карактер. Преамбуле су добиле превагу, као ослонац и упориште за фактичко испољавање и функционисање, пред нормативним одређењима.

Све ово је констативовање чињеница, а не оцјена.

Стање које сам констатовао, као и свако друго стање, има садржинску обојеност пролазности. Али, и врло важне носаче издржљивости и одрживости. И врло велике тегобне препреке његовом ишчезавању. Сада и у будућности у којој ће се испољавати ефекти садашњег смјера функционисања држава.

Формулација датих констатација није прејака. Но, чак и ако јесте прејака, и њихов прејаки дио у функцији је дозивања окретања према реалности, умјесто само позивања на нормативне дефиниције. Окретања према трагању за путевима и начинима којима се у реалности може стићи до истинске државе грађана, Јер, то се не може издејствовати ни мрмљањем, ни ћутањем, ни молитвама, ни апологетиком, ни осудама. Може једино неувијеним казивањима истине, макар колико опора била.

Функционисање и испољавање означених држава као националних држава огледа се примарно у *ајсолујној доминацији*, са малобројним изузетцима уставно утврђеним, *усвајања ойредјељења о уставицим ишћаньима и доношења закона и одлука у скуишћиннама искључиво йримјеном*

⁹ На сједници Народне скупштине Републике Србије, одржаној 25. априла 1995. године, проф. др Ратко Марковић, у функцији потпредједника Владе Републике Србије, на упућену му критику да у јавним казивањима не поштује да је Република Србија "дефинисана као држава суверених грађана", у одговору наглашава: "Србија је држава српског народа; то сасвим јасно произлази и из њеног имена, из назнаке која је у њему. Зашто се зове Србија, ако то није држава српског народа..." Србија "није држава денационализованих грађана, већ је држава матичног српског народа".

То је казано, дакле, у уставном органу Републике Србије, од потпредједника Владе Републике Србије одговорног за изградњу система, који је професор Уставног права. Не може бити ауторитативније. А што је он рекао, одражава стање у реалности.

¹⁰ Видјети чл. 90 Устава Савезне Републике Југославије.

принципа већинског одлучивања. У искључивости, дакле, која у реалности "владавину већине" претвара у "владавину етничке већине", а принцип већинског одлучивања, у разноврсне облике мајоризације већинских нација - што су својства националне државе, а не државе грађана. Јер, у скупштинама већину чине, што је природно, припадници већинских нација. А оне одлучују о уставним и њима равним питањима, доносе законе и друге одлуке, на основу простог односа величина и односа политичких снага, а не на основу резултата социолошких, економских, политичких, културних и других анализа и дијалогских стручних разговора и провјера, ради утврђивања шта су стварни и легитимни интереси и одређене појединих социјалних структура, а у оквиру тога шта су стварни и легитимни интереси и појединих мањинских националности. Одлучују о уставним и другим фундаменталним питањима и усвајају законе и без омогућавања и обезбјеђивања, временског и организационог, мањинским националностима - као колективитетима, као људским заједницама - да у процесима одлучивања о уставним питањима, о концепцији држава и државноправних поредака, о полазним и садржини закона којима се уређују питања од егзистенцијалног значаја за њих, исказују и своје посебне, а неопходне интересе, погледе, потребе, захтјеве и аргументе за њих. Легитимне и у смислу њихове сагласности за цивилизацијским усмјерењима у демократском свијету. И не само да одлучују о наведеним питањима без означеног омогућавања и обезбјеђивања, него и са честим казивањима којима се сврставају у разбијачки сепаратизам и оне иницијативе и предлози, исказани у име појединих мањинских националности, који су у границама њихових легитимних интереса, а циљно и садржински потпуно сагласни са цивилизацијским усмјерењима и достигнућима.

Једини и друштвено веома вриједан изузетак од тога је одлучивање на подручју језика и образовања. Изузетак је, што је већ речено, и доношење одлука у Савезној скупштини на оним уставно прецизно одређеним подручјима на којима се закони доносе фактичким консензусом двије чланице федерације.

Искључивост већинског одлучивања, које у пракси има карактеристике мајоризације мањинских националности, има утемељење и покриће управо у уставно одређеној искључивости да грађанин буде једини конституент одреднице о типу и карактеру држава на нашем тлу.

Претварање принципа већинског одлучивања у разноврсне облике мајоризације од стране већинских нација, доказује то што су националне већине, као већине у скупштинама, покривене демократским садржајима већинског принципа, које он начелно има, донијеле низ уставних, законских, пословничких и других рјешења од егзистенцијано-онтолошког значаја за статус, положај и будућност мањинских националности на тлу Југославије, за њихова права у политичком животу, сада и у долазећој будућности, а да им заиста нијесу пружене ни временске ни организационе могућности да, као колективитети, сагледају, конституишу и искажу своје легитимне посебне интересе и аргументе за њих, да демократски конституишу своје предлоге, захтјеве и иницијативе. И без стварно продубљеног и изнијансираног аналитичког сагледавања и аргументованог оцјењива-

ња и закључивања о томе да ли и у којој мјери рјешења која се доносе заиста уважају и посебне, а легитимне интересе, потребе и тежње сваке мањинске националности.¹¹

Декларативно изјашњавање парламентарних странка које имају већину у скупштинама да су оне грађанске партије, постојећи партијско-етнички плурализам у политичком животу и у скупштинама, позивање на уставно одређење да је држава дефинисана коа држава грађана, не мијења суштину констатованог. Јер, све то не може да у реалности спријечи да се скупштинска већина не јавља као етничка већина.

Испољавање и функционисање држава на југословенском тлу као националних држава, огледа се и на кадровском подручју. Статистички је лако доказиво и провјерљиво да су на њему припадницима већинских нација шире отворени приступни путеви него припадницима мањинских националности. Огледа се и на подручју режима контроле промета непокретности тамо гдје је она системски установљена. И досадашњи резултати остваривања преображавања друштвене својине у приватну, према партијалним подацима који су једино расположиви (цјеловите податке о томе не садржи ниједна јавна публикација), имају више обиљежја својствених националној држави, него оних својствених држави грађана.

Изразита централизација обје државе-чланице наше федерације такође изражава и потврђује, уз много другог што казује, да се оне концепцијски обликују и усмјеравају на идеји националне државе. Њихова централизација се и неће моћи зауставити и преусмјерити, све док се обликују на идеји стварања националних држава. У условима вишенационалности, идеја националне државе закономјерно води централизацији и унитаризацији.

Усмјереност и садржина бројних званичних средстава информисања, оних под државном управом или под државним утицајем, изражавају и потврђују усмјереност исказивања и функционисања држава као националних држава.

Стварност казује, истовремено, да нашу савезну државу и обје државе-чланице које је чине, карактеришу више ауторитарност и арбитарност него истинска демократија, иако има сегментарних демократских садржаја и у њиховим државноправним порецима и у политичком животу. То је карактеристика стања, иако имају вишестраначке системе, вишестраначке парламенте, широке листе зајамчених права и слобода грађана, уставно судство и више других прописаних елемената демократске нормативне орнаментике.

Историја казује да описано није изолована специфичност Југославије. Напротив, чињенице из историје, напријед наведене, казују да се слично догодило и са бројним другим државама.

¹¹ Има реалну основу у садашњости диференцирање статуса народа и статуса националних мањина. Крутост у везивању обима права појединих националних колективитета унутар једне државе искључиво за тако диференциран статус, сам по себи, међутим, животна пракса све више доводи у питање. И открива да та крутост изазива негативности које би се могле отклонити ако и када не би било те крутости. У овом раду се, имајући и то у виду, употребљава појам "националности", који обухвата и народе и националне мањине. Из тога је изведен и појам "мањинске националности", који не обухвата само националне мањине него и мање бројне народе.

РАЗЛОЗИ

Приказана стварност чини незаобилазним сљедећа конкретна питања: 1) Шта све условљава на југословенском тлу, шта омогућава и шта даје легалитет стварању националних држава умјесто држава грађана и има ли какву улогу у томе цитирано уставно концептуално одређење? 2) Какву улогу у остваривању те оријентације имају грађани? Доприносе ли и они томе и зашто?

Не може се искључити да носиоци државних функција, неки више а неки мање, по својој вољи и властитом одређењу, дјелују у правцу стварања националних држава. Дјеловање и изричите изјаве више носилаца државних функција то и казују. Не може се искључити да и међу грађанима има оних који, и као грађани и као припадници појединих националности, такође по својој вољи и свом одређењу, подржавају дјеловање у том правцу.

Примарно је, међутим, то да постоје у југословенској реалности, у реалности и једне и друге државе-чланице југословенске федерације, и објективни извори усмјеравања и државних органа, и носилаца државних функција и грађана, да дјелују у правцу стварања националних држава. Постоје у друштвеној утроби, у духовности, у идејно-политичкој основи за дјеловање државних органа. Те изворе не може ни пресушити, ни надјачати, ни преусмјерити уставна концептуална одредница којом су државе дефинисане као државе грађана. Не може ни својом снагом, ни снагом конзеквенци које исјава.

Напротив, она им широко отвара простор за њихово дејство. Уставни им је ослонац и давалац легитимитета њиховом дејству. На тај начин, *умјесто да обезбјеђује стварање држава грађана, у функцији је стварања антиинтеграционалних држава грађана - стварању националних држава.*

Како је и зашто тако, одговор се даје касније. Сада, прво, о тим усмјеравајућим изворима. О онима у друштвеној утроби и онима у идејно-политичкој основи дјеловања државних органа и носилаца државних функција.

а) У утроби друштва, у друштвеном ткиву његовом, има више извора са таквим дејством. Међу њима су и ови:

1) У Југославији, у Србији и у Црној Гори, грађани нијесу национално обезимењени тиме што су њихове државе - савезна и републике - дефинисане као државе грађана. Тиме није престало постојање бројних политичких странака и других организација и институција које су национално-политички профилисане и које дјелују као националне. У великој мјери и националистичке, у смислу и значењу ресентиманског национализма. Једне које су и именоване одређене као националне и друге које нијесу тако именоване, али из чијег смјера дјеловања непорециво произлази да то јесу. Нијесу ни преобразене у грађанске странке и институције. Напротив, у стварности оне су управо као национално-политички профилисане и усмјерене и даље битан чинилац у политичком животу. У изборним процесима, у доношењу државних одлука, у стварању социјално-политичке атмосфере. Више фактора утиче на њихово опстајање.

Националне одреднице изборних програма политичких странака у великој мјери, негдје и пресудно, у садашњости, одређују резултате избора. Део тако усмјерених странака су и парламентарне странке.

Више фактора утиче на њихово опстајање и на то да имају такву улогу у реалности. Најважнији фактор је то што национално успијева да задовољи и континуирано да задовољава потребу за колективним самопотврђивањем. Што пружа групи осјећање идентитета. Што нуди извјесне идеале. Што манипулише митовима, симболима, присјећањима. Што функционише тако да изнутра уједињује групу и подстиче на осјећање хомогености. И то што успијева да обезбјеђује успостављање чврсте везе између маса и националних елита. Свим тим се национално и потврђује у пракси као начин одржавања кохезије националног ентитета. То и јесте фактор који је знатно утицао да национално постане најјача друштвена полуга социјалног и политичког окупљања и политичког дјеловања.

И у свакодневной комуникацији, преферира се национално у идентитету људи. Нарочито у политичком животу и у политичкој димензији гледања.

Националним су прожети политички, социјални, економски, културни, духовни, историјски аспекти живота.

Национални приступ у процесима одређења о правцима оцјењивања и рјешавања друштвених проблема, доминирајућа је карактеристика приступа друштвеним проблемима.

У реалном животу све се и мјери националним као врхунским мјерилом. Приврженост националном, мјера је патриотизма. При томе, по распрострањеном схватању, *пацириозизам се не схваћа на цивилизацијски начин. Не схваћа се као "цјеловито и постојано осјећање љубави према својој нацији и служење њој, не улаживањем или подричком њеним неправедним захтјевима, већ ошвореном осудом њених порока и зрехова"* (Александар Сољженицин). Напротив, схвата се као обавеза да се безусловно, па и без упитника и провјере, ради и подржава све оно што је у корист проглашеног националног интереса, био то стварни или погрешно идентификовани национални интерес.

Националне искључивости и хомогенизације *нијесу сада у изразијој мјери* идеје водиле и погонска снага друштвених збивања, као што су биле почетком деведесетих година. Сада више него почетком деведесетих година има интернетничке комуникације и међусобног уважавања. Али, и сада се, са тенденцијом трајнијег одржавања, врши структурирање политичког и културног живота на националној основи, на начин инаугурисан почетком деведесетих година. Као круцијално мјерило и даље се примјењује и практикује критеријум: *ко је наш* (ко је припадник наше националности) и *ко ради за нас* (независно од националне припадности).

Стварност нашу, дакле, не одликује само постојање више националности, националних осјећања, разноликост националне културне и укупне свијести, него и много више од тога - вишак националног и мањак грађанског у политичком и свакодневном животу.

2) Односи између појединих националности које живе у Југославији, знатно су поремећени протеклих година. Понегдје и затровани. Резултат

је то дјеловања националистички екстремних појединаца и група из свих националности. То је непожељна, жалосна, али и истинита реалност. О томе свједоче и разни облици захтјева "за специјалним статусом" појединих националних цјелина и формирање разних паравојних облика организовања у оквиру неколико националности у нашој земљи - што је постало општепозната чињеница.

Политичко-пропагандном активношћу и даље се фабрикују "угрожености". И тамо гдје их стварно нема и гдје стварно нема разлога за њих. Чак и голе тврдње националних првака или вођстава појединих националности или националних странака, да је нешто национални интерес односне националности, да је тај интерес угрожен од дуге или других националности, довољне су да бројни моћници (не и сви припадници) односне националности, било да су у структури власти или изван ње, отпочну поништавати и газити законска и уставна права припадника националности означене да "угрожава". И то свако њихово право које екстремисти из наводно угрожене националности субјективно оцијене да противрјечи ономе што су они прогласили као национални интерес националности којој припадају. И свако право оних припадника "своје" националности који се супротстављају националистичким насртајима на права и слободе припадника других националности. При томе они комбинују разноврсне облике и варијанте манипулације, вјештина, мање или више грубе облике насиља. Проглашавање нечега за национални интерес, без обзира да ли је то стварни интерес или не, надјачава сваку правну норму, уставну, законску и другу.

3) Снажни су и обимни агресивни националистички токови и у окружењу Југославије. Великом снагом и они врше притисак у правцу ремећења међунационалних односа на југословенском тлу. Подстицања међунационалних конфронтација и јачања осјећаја угрожености.¹²

¹² Национализам је обиљежје и 20. вијека. У 20. вијеку постао је судбоносији од било којег другог феномена. Животна, политичка, филозофска и етичка је категорија. Веома деликатна, суптилна. И са психосоцијалним смислом и значењем. У историји се испољавао и сада се испољава и као буђење националног духа, као утемељење националног идентитета, његовања и афирмисања националних вриједности и националне традиције. Све са хуманим садржајима. Али, испољавао се и испољава се у садашњости у свијету и као реакционарни шовинизам, који угрожава друге народе и нације. Истовремено и своје хуманистичке садржаје и вриједности. На дужи рок и сопствено биће. У нашој земљи и у нашем окружењу, у протеклом периоду, са набујалим шовинизмима у себи, испољио се и као највећи деструкционизам и постао снага стварања недемократије - ауторитаризма, тоталитарних популистичких режима. Упркос томе што се национализам у читавом вијеку испољава као судобносан феномен, нема адекватне теорије национализма. Нарочито не са аспекта чињенице да може бити у служби различитих господара. Да може служити и демократији и тортури. Одбрани и агресiji. Хуманизму и нехуманизму. Конкретна приказивања његових појавних облика, њиховог значења и конзеквенци, мада су веома корисна и значајна, не могу надомјестити и замијенити недостатак цјеловите теорије о национализму.

Генерално гледано, национализам се може одредити као систем вриједности (симбола, митова) и на том систему вриједности заснованог осјећања националног идентитета, осјећаја припадности одређеној националној заједници и понашања којим се национални идентитет, лични и заједнице, издиже као основна, највиша вриједност. Ле-

4) Снагу и дејство свега приказаног разбуктавају средства информисања. Не ријетко, она су више средства за обмањивање и колективну хипнозу, за бескрупулозни притисак на свијест грађана, а много мање за објективно и цјеловито информисање. Обмањивање и притисак чине исказивањем пристрасно селектираних чињеница и њиховим такође национално пристрасним коментарима, усмјереним на то да се од грађана издејствује подршка за политику једнонационално обојену и усмјерену. Без чињења дистинкција између чињеница и претпоставки, информација и ставова, вијести и коментара, са увријеженим мишљењем да читаоца занима "занимљива" вијест, па и када није преовлађујућа одлика. Са идеолошким застрањивањем, које се граничи са правом паранојом. *Седма сила* - осилила.

5) Југославија и државе-чланице које је чине, у садашњости, не дјелују као правне државе, или бар не дјелују довољно као правне државе. Будући не дјелују тако, нијесу ни усмјерене, ни способне, да онемогућавају и обуздавају испољавање и дејство приказаних усмјерења, оријентација, тенденција. Да успјешно спречавају агресивне национализме.

За то није оспособљено ни наше друштво. Јер, у њему нема аутономних дјелотворних и утицајних институција развијеног цивилног друштва, довољно јаких да у садашњости успоставе и учврсте социјално-политички амбијент култивисане демократије, утемељене на слободном стваралачком дјеловању грађана. И да неутралишу и сузбијају националне ривалитете, национална подвајања и надгорњавања. Да рвање националности замијене њиховим демократским дијалогом.

У нашем друштву сада нема ни политичких снага усмјерених да својим дјеловањем обезбеђују успостављање социјалног амбијента цивилног друштва, у садашњости и непосредној будућности.

6) Све приказано снажно притиска да се у Југославији, у њеном окружењу такође, успоставља и одржава (надати се да се неће и усталити) тип свијести, тип културе, који карактерише изразито црно-бијело гледање на поједине националности и тврдо схватање да нема остварења историјских права и развојног успона једне националности, без потискивања, политичког гушења и разарања, понекада и уништења, друге или других националности, са којима је односна националност у односима супротстављености или потенцијалне супротстављености. Типови свијести и културе који су директно супротни цивилизацијској концепцији државе грађана. Који су супротни и истини. Јер, зна се, пуна истина никада није ни само црна, ни само бијела. Увијек је саздана из испреплетености, на дугачкој скали, црног и бијелог. Са бројним пресијецањима, преливима и нијансима.

гитимни су национални покрети, идеологије и тежње за остваривање стварних националних интереса, права на просперитет, самобитност и јединство нације. Апсолутизовање националног, које резултира националним затварањем, реваншизмом, ксенофобијама, неповјерењем према другима, дискриминацијама, деструктивни је национализам. У већој мјери је деструктиван када се испољава и путем национал-популистичких облика дјеловања. У деструктивном облику национализма неријетко, изгоре и његови националистичко-шовинистички потпирачи.

Национални ривалитети прожети таквом свијешћу, таквом културом, искуство то очигледно казује, стављају грађанина у положај потпуно супротан оном иманентном држави грађана.

То су непријатне чињенице. Али, чињенице су.

Тамна је страна наше стварности. Али, стварни је њен дио. За тему овог рада веома битан.

б) Политичко-идејну основу дјеловања држава такође одликује доминација садржине која усмјерава дјеловање у правцу стварања националних држава, а не држава грађана.

Двије садржине имају нарочит значај за то.

1) На југословенској духовној и друштвеној основи за рад и дјеловање државних органа доминира *политички монизам* и у једној и у другој чланици наше савезне државе, упркос постојања мноштва политичких странака. Испољава се у облику доминације националних покрета, у оквиру чијих координата све утицајне политичке странке и боре се за власт и превласт.

2) Доминирају схватања и оријентације да већински састави у скупштинама имају легитимитет да по својим критеријумима и мјерилима одмјеравају и "дају" права мањинским националностима. Истовремено, на другој страни, у мањинским националностима доминирају схватања и оријентације да путем конфронтација са већинским нацијама, а не путем дијалога и заједничким консензусом, рјешавају проблеме из домета својих цивилизацијских права и слобода, интереса и потреба. Схватање и оријентације чији је израз и облик остваривања, тражење појединих националности за себе или за територије на којима претежно живе, различитих облика "специјалног статуса". Недовољно концепцијски и циљно дефинисаних, али очигледно увијек без искључења и сецесионистичких усмјерења. На прво означеној страни доминира минимизирање политичког субјективитета мањинских националности, а на другој страни доминира оријентација за максимализацијом ингеренција и компетенција мањинских националности.

Распрострањена и јака снага националног у реалном животу, извор је који усмјерава носиоце државних функција, државне органе, да доминацију националног у реалности прихватају као објективну датост, која обавезује на слијеђење, која не омогућава градњу државноправног поретка на принципима државе грађана. Нарочито када процјењују, криво или исправно, да би досљедно остваривање принципа државе грађана водило растакању, па и разбијању, државног јединства. Зато излаз траже и мисле да налазе у искључивости примјене принципа већинског одлучивања. Свуда и увијек, осим када је уставно изричито другачије уређено, што има назначене конзеквенце. Затим, у сужавању кадровских канала за шири приступ државним и јавним функцијама припадницима мањинских националности, како би се на тај начин спријечио или умањио њихов утицај на друштвене токове. У задржавању и учвршћивању схватања да су већине свуда и увијек легитимне да одмјеравају и "дају" права мањинским националностима.

Уставни ослонац и легалну основу за тај смјер дјеловања, државни органи и носиоци државних функција налазе управо у цитираном уставни-

ом концептуалном одређењу. У коме налазе - како се оно тумачи у пракси без релевантног изузетка - уставну забрану доношења одлука, сем у уставно прецизним изузецима, другим начином сем примјеном принципа већине. У коме налазе препреку, са снагом уставном, било каквом прописивању политичког субјективитета мањинским националностима у процесима доношења одлука. Па и када се доносе одлуке које имају егзистенцијално-онтолошки значај за поједине од њих.

Дакле, не само да нема снагу да спречи усмјерења са дејством супротним држави грађана, него је цитирано уставно концептуално одређење и у функцији усмјеравања државних органа да стварају систем и поредак националне државе.

Стање у стварности грађанина појединца ставља у положај који *ѓа више него икада раније, више него иѓђе у цивилизованом свијету*, сили да прихвати да се националност којој припада, националне странке и институције, умећу у политички поредак између њега и државе, као посредници између њих; да слиједи колективистичке замисли и опредјељења националности којој припада. Не само оне замисли које су демократски искристализоване из хтјења и душе свих или већине припадника националности профилисаних странака, њихових вођстава или националних првака.

То се свакодневно и на сваком мјесту испољава и у континуитету потврђује. Тако и толико да је очигледно сваком непристрасном посматрачу.

Ријеч је, наравно, о претежности. О правилу. Има и у садашњем реалном животу у Југославији умних и одважних појединаца и групација људи који су довољно национални, али су прије свега људи. Који себе ни у политичким односима не своде на своју националну припадност.

Цитирано уставно одређење држава као држава *искључиво* грађана, грађани доживљавају по ономе што значи осамостаљени склоп ријечи тог одређења и по ономе како се реализује кроз акте органа власти. Доживљавају га као уставну препреку, од њих неотклоњиву, за легално успостављање политичког субјективитета и колективних права мањинских националности у процесима одлучивања о друштвеним пословима. И као обавезу саживљавања са тим.

Такав положај их усмјерава да излаз виде и налазе у политичким конфронтацијама са већином, са надом и тежњом да националним набојима, усијавањем политизације националног, издејствују за себе жељени степен политичког субјективитета у процесима одлучивања о друштвеним пословима. Да тиме присиле већину "на уступке". Тиме се не само саживљавају са концепцијом дјеловања на принципима националне државе, него доприносе кретањима на тим основама и у том правцу.

И државни оргѓани и грађани, мада из моћива који су различити, не ријетко и сујројисѓављени, дакле, у цитираном уставном одређењу држава као држава грађана, налазе ослонац и усмјерење за дјеловање које води сѓварању националних држава. Које води саживљавању са ѓим.

Законитиосѓ живљења у вишенационалним заједницама, социјални факѓори животиѓ, ѓрисила реалноѓ животиѓ, разум и друѓи са ѓим ѓовезани чиниоци, ублажаваће ѓриказано и у крајњем, у ближој или даљој

будућности, превазићи га. Али, сада описано стање постоји. И док постоји и дјелује, мора се уважавати као и свака друга чињеница. Борити се против постојања, али га не пренебрежавати као реалност. Јер, све док тако стање траје, "мртве" душе ће проговарати из дјеце".

То је довољно обавезујући разлог да се изучи да ли би другачије уставно концептуално одређење типа и карактера држава, у конкретној југословенској ситуацији, било плодотворније за стварање демократских држава на југословенском тлу. Држава са стварним својствима држава грађана.

У том циљу ваља сагледати стање у свијету и сазнања о томе такође узети за основ и искористити у овом изучавању.

БАШТИНА ДЕМОКРАТСКОГ СВИЈЕТА

Питање политичког субјективитета, политичког статуса, мањинских националности у процесима одлучивања о друштвеним пословима, није спецификум само на југословенским просторима. И није само сада актуелни, већ и перспективно значајан проблем у свим вишенационалним државама у свијету.

Положај мањина у вишенационалним државама, у савременом свијету, универзално је питање. Историјско, епохално и урбено актуелно питање. Универзални, епохални и урбено актуелни проблем.

У садашњости по је и један од најсложенијих, најосјетљивијих и најделикатнијих проблема у сфери људских односа и државноправних поредака у свјетским размјерама.

Проблем који је иешико и рјешив у условима "оштријег породора национализма" и наглашених тежњи да се успостављају националне државе. У условима хијерархије етничког ега, које постоји у савременом свијету.

Са тим обиљежјима, овај проблем постао је и предмет глобалне политике, глобалних токова културе и повјерења у свјетским размјерама. У свим регијама у свијету, у свакој вишенационалној држави, у односима међу државама.

У глобалним политичким оријентацијама широм свијета испољавају се двије различите оријентације у рјешавању овога сложеног и врло тешког проблема.

Једна, усмјерена да се свеукупни положај националних мањина, па и њихов положај у процесима одлучивања о друштвеним пословима, рјешава смјером индивидуалних права и редукцијом колективних права само на подручје језика и образовања. Уз истовремено издејствовање лојалности мањина према држави.

Друга оријентација прихвата смјер ширења индивидуалних права, али одбија редукцију подручја колективних права. Инсистира на утврђивању колективних права националних мањина и на подручју одлучивања о свим друштвеним пословима у уставотворним и законодавним органима, или бар само о оним питањима која имају егзистенцијални или егзистенцијално-онтолошки значај за поједине или све националне мањине.

Међународна заједница, оличена у Организацији уједињених нација, у КЕБС-у и другим регионалним организацијама, предузела је протеклих

деценија бројне активности усмјерене на то да утре путеве, утврди принципе и усмјерења за што успјешније рјешавање овог историјско-цивилизацијског тешког и сложеног проблема. Проблема бременитог опасности ма по међунационалну слогу и складне међународне односе. Проблема чије успјешно рјешење је у служби прогреса.

Резултат тих напора, поред осталог, јесте више међународних докумената. Међу њима су: а) документи Организације уједињених нација: Универзална декларација о правима човјека (1948); Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1963), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966), Декларација о правима припадника националних или етничких, вјерских и језичких мањина (1992); б) документи Конференције о европској безбједности и сарадњи: Завршни акт КЕБС-а из Хелсинкија (1975), Закључни докуменат Бечког састанка КЕБС-а (1989), Други састанак о људској димензији КЕБС-а (Копенхаген 1990), Париска повеља за нову Европу (1990); в) документи Савјета Европе: Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950), Европска повеља регионалних и мањинских језика (1992), а у процедури потписивања и верификовања је Предлог додатног протокола о заштити људских права и основних слобода, који се односи на лица која припадају националним мањинама.¹³

Ови документи садрже полазишта и смјер рјешавања проблема националних мањина, односно свих мањинских националности, у садашњости. *Мада им недостијаје инструментално обезбјеђење, нада су у политичко-филозофском смислу.*

Њихову суштину, нарочито докумената усвојених послје 1989, чине два кључна комплексна становишта и усмјерења. То су:

а) Националне мањине, односно све мањинске националности, као колективитети, као заједнице људи, *имају извјестан круг људских права која им природно припадају и која им већинске нације, уз уважавање свих демократских садржаја принципално већине, легитимно не могу крњити, а камоли одузимати.* Међу њима је и њихово право, нарочито оно, *да заједно са већинским нацијама, оне као колективитети, као људске заједнице, учествују у процесима одлучивања о темељима заједничке државе, као цјелине, о оним државним институцијама која имају егзистенцијални или егзистенцијално-онтолошки значај за националне мањине, односно за мањинске националности.* *Право да у рјешавању њихових проблема не могу бити легитимно заобилажене, а у будућности ни прећасне.* Заобилажење националних мањина, односно свих мањинских националности, у процесима одлучивања о тим питањима, дакле, сматра се повредом основних начела концепције цивилизацијске демократије.

Начине и модалитете овог људског права у свакој међунационалној држави уређује свака држава за себе, имајући у виду конкретну историјску ситуацију.

¹³ Сви ови документи или њихови дјелови који се односе на националне мањине објављени су у публикацији: "Међународни документи о заштити националних мањина", "Међународна политика", Београд 1994.

Суштина овог становишта сагласна је не само са чињеничном констатацијом Русоа да се демократија може извргавати у "тиранију већине", него и са теоријским знањима да демократији увијек пријети опасност да "нестане пред апетитом већине".¹⁴ И са теоријским утврђењем да је легитимно национално, исказано и рјешавано на демократски начин, различито од ресантиманског (осјећање између зависти и мржње, озлојеђености и пизме) национализма и од сепаратистичког национализма. Национално демократско је цивилизацијско, а друго је агресивно и штетно.

б) Подразумијева се позитиван однос националних мањина, односно свих мањинских националности, према демократским садржајима државе у којој живе, према демократским својствима њеног државноправног поретка, и према њеном територијалном интегритету. У именованим документима налази се и изричито утврђење да се односи на документима не могу тумачити тако као да они дозвољавају било какве активности које угрожавају територијални интегритет државе или негирају демократска права и слободе других људи. Одриче се, дакле, право мањинским националностима да недемократским средствима, нелегалним путем и начинима, нарушавају интегритет државе у којој живе, да нарушавају и угрожавају демократске принципе и институције.

Садржина именованих докумената такође упућује да је унапређивање и обезбјеђивање права мањинских националности, дужи историјски процес. И да је он саставни дио сложеног и дугог процеса демократизације односа, државе, политике. Процеса који је осцилаторан, са сукцесивним стагнацијама и сукцесивним развојним успонима.

Модерна теорија, такође у свјетским размјерама, посвећује све већу пажњу овом проблему.¹⁵ У њој су искристализована, између осталих, и ова начелна теоријска становишта.

- стално дијалектичко усклађивање, у демократској процедури, легитимних интереса заинтересованих националности у држави, на основу и у правцу цивилизацијских вриједности и усмјерења, најдјелотворнији је пут и правац постављања и рјешавања политичког субјективитета и свеукупног положаја мањинских националности; конфронтирање, нарочито оно које се заснива на искључивостима интереса националних већина и мањина, које је засновано на присвајању позиције већине да мањинским националностима "даје" права, није ни дјелотворан ни цивилизацијски пут и правац;

- снажење плуралистичке институционалне мреже цивилног друштва, компатибилне демократској држави, дјелотворан је и подобан пута за постизање у пракси означеног усклађивања;

¹⁴ Проф. др Божидар Марковић, у књизи "Народна демократија", Београд, 1933.

¹⁵ Само у првој половини ове године (1995), одржана су три међународна научна скупа о овој тематици. Први 11, 12. и 13. јануара у Српској академији наука и уметности о теми: "Положај мањина у Савезној Републици Југославији". (Најављено је да се припрема за објављивање Зборник радова са тога скупа). Други скуп је одржан у Бечу, такође у јануару, о теми "Самоопређење, аутономија, независност у 21. вијеку". Трећи у јуну, у Отави, о истој тематици као и у Бечу.

- уставна, законска и политичка рјешења и све мјере концепцијски и садржински оликовати тако да се њима "гради међунационално повјерење", увећавају "разумијевање и међусобно уважавање већинских нација и мањинских националности, разумијевање и уважавање мањинских националности међусобно", свих њих "и власти", што значи државе у којој живе;

- у свему је најзначајније демократски уставно концептуално утврдити положај, а у том оквиру и политички субјективитет, мањинских националности у процесима одлучивања.

Профресивна ситановишија савремене теорије о овом сложеном и комплексном питању исказао је познати и у научним круговима свијета уважени научник и професор Универзитета у Фрајбургу, Томас Флајнер, следећим казивањем: "Испраживање швајцарског федералистичког искуства показује да легијимитет једне мултиетничке федерације не може остварити без мањина. Другим ријечима, оне не могу бити прегласане на конституционалним питањима. То је једина ситуација путем које се федералном поретку може обезбиједити демократски идентитет довољно кохерентан да буде равнотежа сецесионистичким покретима... Тиме што мањина није прегласна од већине, мањинско питање је демократизовано". И даље: "Легијимитет, доношења важних одлука не може се остварити само путем простог демократског одлучивања већине. За легијимитет фундаменталних државних и друштвених одлука потребан је договор важних заједница, група и носилаца одлучивања у држави".¹⁶

За разлику од стања на подручју индивидуалних слобода и права, гдје су проблеми концентрисани на њихово остваривање, модерна теорија утврђује да су на подручју колективних слобода и права проблеми концентрисани још увијек на конституисање и развијање концепције колективних слобода и права мањинских националности. Теоријско полазиште за то је у теорији утврђено. Његову окосницу чине три ситановишија. То су: колективне слободе и права мањинских националности су од врсности људских права и слобода; ова категорија слобода и права цели и јединствени је коректив тенденцији стварања националних држава у уставноправном значењу и смислу и, пређе, колективне слободе и права мањинских националности, својеврсна су инфрасруктура остваривања знаћног броја индивидуалних слобода и права, са чијим укривањем индивидуална права и слободе добијају уни садржај, смисао и реалност. А без којих збује или могу збујити и најбоље своје априбује. Поред остало и за то што не мали број индивидуалних слобода и права у себи има и колективне димензије.

Теорија указује и на то да су колективна права мањинских националности најконкретније питање у оквиру проблематике људских права уопште и људских права мањинских националности. Казује и разлоге за то. Они се налазе у томе што колективна права мањинских националности нијесу имуна од могућности испуњавања њихове садржине и

¹⁶ У већ цитираној књизи "Федерализам и проблем мањина у вишенационалним заједницама. Упоредна анализа Швајцарске и Југославије", стр. 36. и 44.

њихових циљева и недемокрајским, ремейилачким акционо-политичким садржајима, па и сецесионистичким усмјерењима.

Указујући на то, теорија истовремено упозорава да су на овом подручју не само надања за нове успоне на пољу демократије, него и страховања. Јер, неумјереност која одудара од конкретне историјске ситуације, неравнотежа, могу водити изрођавању у "тиранију мањина", које је могуће као и изрођавање демократије у "тиранију већине". Препоручује, стога, и историјску одважност у утврђивању колективних права мањинских националности, али истовремено и разумност у историјском одмјеравању.

На разложно историјско одмјеравање одважних искорака упозорава и стара истина, утврђена још од класичне политичке теорије - *да једно усмјерење не угрожавају само снаге које му се проишле, него оно може бити угрожено и разорено и безусловним извођењем и искључивостима у примјени његових принципа. Све се пребрће, када се са начелом хоће крајности и када се ка крајности иде.*

У свјетској баштини налазе се и уставна одређења политичког субјективитета мањинских националности. Наводим неколико од њих, задржавајући се на подручју нашег европског окружења.

Швајцарска је највише и врло разумљено нормативно утврдила колективна права и тим путем политички субјективитет свих националности у њој. Тиме се и објашњавају и доказују међунационална хармонија у њој, демократија и стабилност Швајцарске као државе.¹⁷

У Уставу Републике Мађарске, нама сусједне, утврђује се: "У Републици Мађарској, националне и етничке мањине, заједно са народом, судјелују у вршењу власти. Оне су државојворни чиниоци" (чл. 48. став. 1). У члану 48. став 5. утврђује се посебна процедура за доношење закона којима се уређују статус, слободе и права мањина. Прописано је да се ти закони усвајају двотрећинском већином. У члану 48. став 4, општом нормом, утврђује се да "Националне и етничке мањине могу да формирају самоуправу на нивоу локалних заједница и на нивоу државе."

Устав Словачке, у преамбули, констатује да је Устав "донио словачки народ заједно са припадницима националних мањина и етничких група".

У члану 2. Устава Шпаније утврђује се "право на аутономију националности".

Устави Мађарске, Шпаније и Белгије јамче националним мањинама да буду посебно представљене у парламентарним институцијама.

У државама у којима је више деценија потискивано национално, стварност је изнедрила нужност убрзаног законског регулисања уређења положаја националних мањина и у оквиру тога њиховог политичког субјективитета. На примјер, Русија је донијела (29. априла 1990) Закон о слободном националном развоју грађана СССР који су остали ван граница своје националне државе; Молдавија је исте године донијела такав закон; Литванија је донијела (29. јануара 1991) Закон о националним мањинама;

¹⁷ Видјети већ цитирано дјело "Федерализам и проблем мањина у вишеетничким заједницама...".

Естонија је донијела (октобар 1993) Закон о културној аутономији националних мањина; Украјина је донијела (25. јуна 1992) Закон о националним мањинама; Бјелорусија (11. новембра 1992) Закон о националним мањинама; Мађарска (7. јула 1993) Закон о правима националних и етничких мањина; Естонија (октобар 1993) Закон о културној аутономији националних мањина; Словачка припрема доношење закона о мањинама. Хрватска је 4. децембра 1991. године донијела Уставни закон о људским правима и слободама и о правима етничких и националних заједница или мањина, који је измијењен и допуњен, под притиском међународне заједнице, 17. јуна 1992. године.

Опсег и садржина свих тих закона су различити. Различити су и мотиви којима су се руководиле поједине државе када су доносиле именоване законе. Њихова заједничка карактеристика, ипак, јасна је. Састоји се у оријентацији да се додатно гарантују сигурност и политички субјективитет мањина.

Мађарска је у односу на друге земље које су донијеле именоване законе утврдила најширу листу колективних права националних мањина. Будућност ће показати да ли је она то учинила више ради тога да покаже примјер сусједним државама у којима живи мађарска национална мањина него ради тога да обезбједи положај не тако бројних националних мањина у њој.

Посебно констатирујем да швајцарско искуство "јужа облик слободе који се значајно разликује од индивидуализиране слободе која се у САД узима здраво за гојшво као једини прави облик слободе".¹⁸

Стварност свијета, дакле, садржи доказе да је у савремености могуће остварити, одржавати и континуирати усавршавајући државноправни поредак са обиљежјима комбиновања индивидуалних и колективних права мањинских националности, већинског и консензуалног одлучивања. Да су такви државноправни пореци демократскији и стабилнији од оних који немају таква обиљежја. Нарочито у вишенационалним државама. Швајцарска је најкомплициранији доказ за то, иако не једини. И да сљедеће остварености разумног и складног комбиновања свих тих врједности, одредјељује и сљедеће демократске уздигнућности сваке државе.

ГРАЂАНСКО РАВНОТЕЖНО ДОКОМПЛЕТИРАТИ НАЦИОНАЛНИМ

Садржина напријед казаног, поуздан је чињенични основ да се изведу два фундаментална закључка. То су:

Прво. Дефинисање држава и скључиво као држава грађана, није примјерено конкретнијој социјалној и националној ситуацији, нивоу политичке културе, реалним политичким односима и њиховој усмјерености, стварном политичком животи, у садашњем југословенском друштву. У постојећим условима, ипакво уставно одређење, ипакво уставно дефинисање, није уставна мајрица која императивно уставно

¹⁸ Већ цитирано дјело "Федерализам и проблем мањина...", стр. 116.

усмјерава и њисислиава да се законима и укујним дјеловањем државе изграђује сисџем са својсџивима исџинске државе грађана. Најројшив, као џолазисџије за дјеловање, у конкретисџној исџиоријској југословенској сџиуацији, више усмјерава да се гради, да се сџивара, држава са својсџивима националне државе.

Друго. Конкретисџна југословенска исџиоријска сџиварносџи џражи и усмјерава да се сџишџирано усџиавно конџеџишџуално одређење, усџиавно дефинисање, џишџија и карактера државе, у усџиавима све џири државе на нашем џилу, равнотџежно докомџилеџира националном комџионентџом. Да се све националносџи, већинске и мањинске, издџигну на ниво конџишџиуенатџа усџиавног конџеџишџуалног дефинисања држава. Да се издџигну као друђи елеменатџ равнотџежан са грађанима. Да се југословенска савезна држава и обе државе чланџце које је чине, у својим усџиавима дефинишџу као државе (1) грађана и (2) националносџи које у њима живе. У савезном усџиаву, наравно, и са задржавањем садашње усџиавне одреднице да је она и држава равнотџравних реџублика које је чине. И да се џиакве њихове усџиавне дефиниџије задрже све док су у реалносџи национални колекџивисџишџиетџи факџишџишџиушџивни чинилаџ џолисџишџичког живоџа; док сџиварносџи усмјерава грађане да националносџи којима џриџадају, национално џрофилисане џолисџишџичке сџиранке и инсџишџиуџије, џрихвалџају као џосреднике између њих и државе, и док сџиварносџи грађане, као џојединџце, сџиавља у џоложај да своје џолисџишџичко исџољавање и дјеловање, у џравилу, везују за џиредјељења националносџи којој џриџадају и облике њиховог џолисџишџичког орђанџзовања. Да усџиавне дефиниџије карактера држава, дакле, буду саздане од равнотџежног јединсџива два конџишџиуенатџа, два градџишџиелска чинџиоџа живоџа и развоја џосџиојеђних у југословенском друшџишџиву - грађанџина и националносџи. Два чинџиоџа кођи у реалносџи чине и сџиуб и душу заједнџишџива и државног јединсџива. Оба заједно, а не искључиво један. Пођошџову не један на шџишџиу друђог.

Чџињениџце и знања исказане напријед, којима се доказује чџињенична и теоријска исправносџ ова два закључка, на овом мјесту употпуњавам са још неколико знања, кођа потврђују и живот и теорија. То су:

1) Исџио као шџио ођраничавање слободе џојединџца уђрожава слободу националносџи, џиакко и ођраничавање, а нарочџишџио одрицање, слободе џолисџишџичког субјекџивисџишџиетџи националносџи уђрожава слободу њихових џриџадника. И свџх. Јер, и онај кођи уђрожава слободу друђога, никада није слободан.

2) Као шџио је недовољна осамосџиављена национална комџионентџа у усџиавном конџеџишџуалном дефинисању државе, џиакко је недовољна и осамосџиављена грађанска комџионентџа у дефинисању вишенационалне државе. Као шџио не одђовара да се држава гради искључиво од националног маџеријала, џиакко је неодђоварајуће градџишџи је са одбаџивањем џиог маџеријала, када без њега нема џјелине зграде.

3) Равнотџежним сџиојем грађанског и националног у вишенационалној држави, најусџијешније се и долази до исџинске државе грађана, до демократџиске државе.

На овом мјесту није сувишно поновити у теорији познату и често цитирану мисао енглеског теоретичара Томаса Хобса, исказану прије дужи од два вијека у слиједећој реченици: "Вјештина стварања и очувања државне заједнице почива на одређеним правилима; као што почивају аритметика и геометрија, а не само на увјежбавању, као што је случај са тенисом."¹⁹

Једно од тих правила, које историја понавља је јесте: као и свака друга грађевина, држава се гради и мора градити - историјски је и природно то условљено - од социјалног, националног и културног материјала који постоји на њеној територији, а не од жељеног или мисаоно исконструисаног другачијег од стварно постојећег.

Уградња националности као конституента одређења типа и карактера држава, не негира својства држава као држава грађана, него је ту да се у реалности дође и до оних свјетла тог типа државе до којих се не може доћи, или се до њих у најбољем случају много сјорије долази, са изоставањем националности као конституента типа и карактера држава.

Тип државе дефинисане са означеним двојством чинилаца, могао би се именовати и новим именом. Није, међутим, сврсисходно то чинити у овом моменту. Искуство указује да служење појмовима који су познати, ако они исказују суштину, више доприноси разумијевању него увођење нових појмова.

Реторичким казивањима, веома израженим у нашој земљи посљедњих неколико година, може се громогласно, а примамљиво за недовољно упућене, оспоравати и негирати и потреба, историјска исправност и дјелотворност уградње означеног двојства конституента дефиниције типа и карактера наше савезне државе и држава-чланица које је чине. Може се зато што се реторичка казивања заснивају на вјеровањима, на жељама, оног који казује или оних којима се казује, а не са чињеницама, њиховом аналитичком сагледавању, провјеравању, критичком одмјеравању и извођењу закључака тек након тога. *Вјероватно и неће изостати реторичко оспоривање и негирање историјске условљености, потребе и сврховитости означене двојности чинилаца у дефиницији држава.*

У РЕАЛНОМ ИНТЕРЕСУ И ВЕЋИНСКИХ НАЦИЈА

Напријед изложено садржи обиље чињеница које увјеравају у цивилизацијско-културну вриједност, сврховитост и дјелотворност означеног двојства конститутивних чинилаца у уставној дефиницији типа и карактера држава на југословенском тлу, у конкретной југословенској историјској стварности. Укључујући и смјер тенденција развоја.

Дефиниција државе означеним двојством, у условима вишенационалности државе, је: филозофско-политичка и уставно-филозофска материја која - као конститутивно долази и обавезујући смјер за град-

¹⁹ Цитирано према: Петар Бошковић, "Историјска искуства настајања и опстајања државе - Републике Кипар", (у) Савезна Република Југославија као двочлана федерација, ЦАНУ, Подгорица 1995, стр. 59.

њу њорейќа, за садржинско обликовање закона - њредодређује и обавезује више и јаче од дефиниције само са једним елементом њиоџ двојсѡва, усмјерава и обавезује да се законима и укујном дјелайношћу државе сѡвара, да се досљедно изграђује, држава грађана.

Да је тако казује сљедеће:

Овим уставним одређењем, овом уставном дефиницијом, утврђује се да су све националности које живе на тлу Југославије, као колективитети - и већинске нације и мањинске националности - *чиница државнојравних њоредака и савезне државе и држава-чланица које је чине, и њолийчкоџ живојта у њима. Уѡврђује, са усѡвном снаџом и обавезношћу, да свака од њих има и њолийчки субјективийет.*

Тим уставним утврђењем све националности - и већинске нације и мањинске - стављају се у положај који их обавезује, уставном снагом, и који их својом садржином мотивише и усмјерава, да дјелују у правцу стварања демократских држава на југословенском тлу, да осигуравају њихову стабилност, просперитет и интегритет. Да развијају међусобно сарадњу и гаје демократско заједништво.

Стављање мањинских националности у такав положај од посебно великог је значаја. Јер, припадници мањинских националности чине око 30% укупног становништва Југославије. Приближно толико је њихово процентуално учешће и у обе државе-чланице које је чине. Од великог је значаја зато што их такав њихов положај усмјерава и мотивише на демократско заједништво, на сарадњу међусобно и са већинским нацијама. Да дјелују укупном својом снагом и стваралаштвом у правцу осигуравања просперитета и интегритета држава у којима живе. Зато прво о њима.

а) Уставним утврђењем да су и националности, заједно са грађанима, конституенти одређења типа и карактера држава на југословенском тлу, увећава се, чвршће и изричитеје гарантује се, национална самобитност, индивидуалност, различитост сваке мањинске националности у Југославији. Гарантује се политички субјективитет свакој од њих. Утврђују се уставни основ и уставна обавеза да се у реалности остварује тај њихов субјективитет у границама и до нивоа који допуштају историјске прилике и њихово сазријевање. Отвара се пут да оне, као колективитети, као политички субјекти, како историјске прилике и њихово зријевање омогућавају, учествују у доношењу одлука о друштвеним пословима, ради остваривања заједничких и посебних интереса мањинских националности. То је - како се исказује у напријед приказаној баштини свијета - *у садашњосѡи бићан ѡредуслов и дјелоѡворан ѡравац сѡварања хармоничних односа у вишенационалним заједницама, сѡварања исѡинске демокрайске државе, државе грађана.*

Уставно учвршћење њихове самобитности, утврђење њиховог политичког субјективитета, отварање пута за њихово учешће у одлучивању као колективитета, као људских заједница, објективно, мањинске националности увјерава да су државе у којима живе, савезна држава и република- држава, створене и за њих, да су оне њихове. Да су оне чиниоци за њихово добро. И гура их, усмјерава их, да их осјећају, доживљавају и третирају као своје. Да се према њима односе као према својему. Као према

тековини и вриједности њиховој. Да свој просперитет и сигурност виде у просперитету и сигурности држава у којима живе. Да схвате да одговоран однос њихов према себи, претпоставља исто тако одговоран однос према државама у којима живе, према њиховој стабилности, просперитету и интегритету.

То је положај који гаси и надјачава мотиве који мањинске националности усмјеравају да за себе траже разне облике специјалног статуса, који нијесу имуни од разједињавања и слабљења државног јединства. Мотиви који постоје када се дефиницијом држава не утврђује политички субјективитет националности.

Све то има снагу подстицања и усмјеравања мањинских националности на међусобну сарадњу и сарадњу са већинским нацијама. Снагу која их у извјесном смислу и животно присиљава да то чине.

Осим што носи више позитивног у правцу успостављања хармоничних међунационалних односа у земљи, стављање мањинских националности у положај који собом носи изричито њихово уношење у дефиниције држава, има позитивно дејство и на положај Југославије у међународним односима, на остварење тежње Југославије да се све више приближава Европској унији и да постане њен члан. Тежњи која није идеал, али чије остварење јесте егзистенцијална потреба њена. Јер, тим путем се долази до испуњења једног неписаног услова за пријем у Европску унију и Европски савјет - да се превазиђу унутрашњи конфликти и одстране извори за њихово обнављање. Услов који важи за све, па и за Југославију. Што се касније буде испунио овај услов, све скупље ће бити за Југославију остварење њене именоване тежње.

Све овдје речено казује да је *усијавно дефинисање пийија и каракѿера држава са равнотежним сйојем грађанскоѿ и националноѿ, у реалном инѿтересу и већинских нација, а не само у интересу мањинских националности, како се приказује у реторичким казивањима о овом питању. Да је израз и истйоријских инѿтереса већинских нација. Казује шакође да ово доказивање дјелойворности пййиребе пйѿ равнотежноѿ сйоја није резултатпй иррлаза ирроблему са сйановишија угрожености и националне духовности и самобийности било које мањинске националности, неѿ иррлаза усмјереноѿ на итрагање за усйјешнијем задовољавању инѿтереса и већинских и мањинских националности.*

б) Означена двојност конституената у одређењу типа и карактера државе већинске националности ставља у положај који их усмјерава и оспособљава, па и обавезује, да схвате да су мањинске националности политички субјекти у државноправном поретку, да је њихово легитимно право да изнесе и аргументишу своје посебне интересе, да предлажу рјешења и да се залажу за њихово усвајање. Да прихвате да се о тим захтјевима одлучује на основу демократских и плодотворних расправа, на принципу провјереног утврђивања чињеница и усаглашавања оцјена. На принципу поштовања консенсуса о темељним вриједностима и правцима рјешавања друштвених проблема, а не простом и једноставном примјеном принципа већине. И да усвајају друштвено оправдане интересе и предлоге мањинских националности, који су у складу са цивилизацијским достигнућима и стремљењима.

Другим ријечима, ставља у положај већинске нације да у рјешавању друштвених проблема не наступају једноставно са позиције снаге већине, без обавезе да воде рачуна о друштвено оправданим интересима, предлозима и захтјевима других, а мањинске националности да не наступају са позиције неравноправности, неправди, угрожености - измишљених или стварних него да и једни и други наступају са позиције стварности, стварних потреба, цивилизацијских вриједности и тенденција и реалних могућности. Са позиције универзалних вриједности и обавезе стварања складних односа између цјелине и дјелова.

Положај који је, дакле, снага која све националности усмјерава према заједништву, њиховом сложном суживоту, а одвраћа их од међусобног неповјерења и трвења. *Који је у складу са нејорезивом чињеницом да није могућа реализација интереса мањинских националности у било којој држави без политичке подршке већинске нације, али ни стабилности, безбједности, хармонија, ако се друштвени послови рјешавају само вољом већинске нације, а против воље, расположења и одређења мањинских националности. Зна се, најчвршћа и најтрајнија стабилност и безбједност државе су онда када се обезбјеђују на демократски начин. А овдје приказани, заиста је демократски.*

Положај који би и једне и друге усмјеравао да се залажу да се у политичком систему, у култури, на подручју комуникација и информисања, у јавним службама, па и у привреди, институције стварају на принцип у складној са: темељних демократских начела, социјалне и националне структуре, облика и принципа организовања и дјеловања. А то би повратно била снага јачања међунационалног повјерења.

Све казује да је то што води демократији и цивилизацијским вриједностима.

Тврдња да означено двојство у дефиницији држава у нас није потребно и да би то само по себи слабило државну чврстину и државно јединство, да би то водило разарању држава и дезинтеграцијама, нема утемељење ни у чињеницама, ни у теоријским садржајима. Та тврдња није доказана изношењем чињенице да у дефиницијама многих других држава грађана нема националности као њихових конституената.

Тачно је да уставне дефиниције већине држава у свијету које су дефинисане као државе грађана, не утврђују да су у националности њихови творачки чиниоци. Међутим, то изостављање у другим државама, у правилу, нема посљедице какве има у нас. Јер, у нашој земљи, у садашњости, како је напријед приказано, има много више међунационалног сумњичења по основу националне припадности, много више зебњи од других националности, него у другим земљама. Затим, ово вријеме у нас врло је оскудно у врлинама на националном подручју. Оскудније него у другим земљама. И, најзад, означено изостављање, због свих околности на нашем тлу, више него било у којој другој држави ван територије доскорашње шесточлане Југославије, увећало је националне емоције, националну осјетљивост, неизвјесност, зебњу. А то увијек и свуда рађа или увећава подозрења и неповјерења, међусобне националне конфронтације и недовољно промишљена понашања у тим конфронтацијама. *Понашања која један сматра правом и добром, а други неправом и злом. Која одговарају једном, а смейћа су другом.*

У садашњости све то увећава и чињеница да изостављање националности из дефиниције типа и карактера држава, мањинске националности на тлу Југославије доживљавају као погоршање њиховог државноправног положаја у односу на стање које је постојало у доскорашњој шесточлавној федеративној Југославији, у Србији и Црној Гори у оквиру ње. Доживљавају га као запостављање, деградирање, као "непријатну слутњу". Широко се цитира и изрека: Имао па немао, и указује на политичко-психолошко значење садржаја који се исказују том изреком. То и није необјашњиво. Јер, изостављање било којег субјекта из састава конституената било какве заједнице чији је члан, изазива код њега осјећај потцјењивања, запостављености, несигурности, незадовољства. Из тога израста неизоставно дјеловање у правцу издејствовања за њега повољнијег одређења заједнице. То је политичко-психолошки закон. Њему је комплементаран и други политичко-психолошки закон, који се овако дефинише у литератури: *јонашање и људи и колективитетита, ја и њихово јолиитичко јонашање, ойредјељује њихова јерцейција сйварносйи, ја и онда када ја јерцейција деформисано одражава сйварносйи.*

То и јесу ослони и поводи настајању схватања и оријентација које више јачају, више учвршћују, осјећај етничких посебности, него осјећај заједничке државне припадности.

Но, у томе немају оправдање појединци из мањинских националности који постојећу дефиницију држава узимају као разлог за говоре са садржином која се прије може окарактерисати као позив на побуну, него као брига да се нађу оптимално могућа рјешења за отклањање грешака државе према њима.

ТЕОРИЈСКО УТЕМЕЉЕЊЕ И ОПРАВДАЊЕ

Више теоријских знања и аргумената потврђује исправност и дјелотворност означеног докомплетирања постојеће дефиниције.

Наводим неколико од њих. То су:

Прво. Стабилност, безбједност, судбина, просперитет вишенационалне државе - не почивају само на већинској нацији, на већинском ставу, него на свим националностима и њиховом консензусу о темељним друштвеним вриједностима. Поготову када припадници мањинских националности чине око трећине становништва.

Демократија не припада само већини, него и мањини. Демократија и није у искључивости владавине већине, него у постојању и поштовању демократских права и слобода човјека и националности као колективитета. Разумно и разложно комбиновање индивидуалних и колективних права. Њен нормативни израз су гаранције, обезбјеђење, поштовање и остваривање и једне и друге групе права, а не само једне. Схватање демократије просто као владавине већине велики је привид демократије. Њена је вулгаризација.

Основу демократије чини појединац са својом индивидуалношћу, са слободама и правима човјека. Али нема демократије, ни сувереног грађанина, без националне слободе. Грађанин може постати слободна и

једнакоправна (са другима) личност, кључни чинилац одлучивања, тек када је у државноправном поретку уважен и поштован политички субјективитет националности којој припада. *Јер, као што нема националне слободе без слободе појединца, грађанина, тако нема ни слободе појединца, грађанина, без слободе и уважавања политичког субјективитета националних колективитета, без демократије за сваку националност.*

Разврставање националности на "историјске нације и друге", настало је у духовном хоризонту експанзионистичких планова буржоазије великих сила и њиховог велесилског експанзионизма, када су оне биле усмјерене да у бурама које изазивају ишчезну мањи народи и племена. У стадијуму историје, дакле, који је прошлост.

Сада је стадијум историје други. Стадијум у коме су цивилизацијске вриједности: национална еманципација и великих и малих народа и међунационално поштовање. У којој је супротно цивилизацијским вриједностима градуирање националности на једне које су историјске и друге које то нијесу, на једне државотворне и друге које то нијесу, на једне које су праведне и прогресивне и друге које то нијесу. Градуирање од кога није-су имуне ни наша традиција, ни наша садашњост.

Од двије школе демократије и двије филозофско-политичке концепције, дакле, сматрам историјски прогресивнијом, реалном и перспективнијом овдје изложеноу.

Друго. Уставно дефинисање држава са равнотежном двојношћу конституената одстранило би основ за апсолутизацију, за искључивост принципа већинског одлучивања, не доводећи у питање његово постојање као полазишног принципа. Апсолутизацију и искључивост, који немају упориште ни у теорији, као што га немају ни у реалном животу. Умјесто основа за ту искључивост, означеним равнотежним двојством конституената, створио би се основ да се, зависно од конкретне ситуације, законима и другим прописима, у механизме одлучивања од значаја за положај и будућност националних колективитета, сваког појединачно и свих скупа, уграђују и рјешења којима би се, разложно и разумно, *осиваривала комбинација принципа већине и њему комплементарног принципа. Којим би се у ње механизме уграђивала и рјешења која би обезбјеђивала да се у демократским дијалозима разматрају, у реалном обиму и уважавају, и реални а легитимни интереси, потребе, аргументовани предлози и захтјеви и мањинских националности, мање бројних народа и националних мањина. То јест, рјешења без којих и нема демократије.*

Ваља поновити: *колективна права мањинских националности, већ су постала један од темеља поретка сваке демократске државе и један од основних показатеља демократије. И један од темеља демократске комисионе међународног поретка. То и јесте право и најсавршеније мјерило за оцјену највише реченог.*

Треће. Означена двојност конституената у одређењу типа и карактера држава потпуније и адекватније изражава суштину *илуралистичке демократије*, која је једна од темељних одредница југословенског државноправног поретка. Јер, плуралистичка демократија, као цивилизацијски облик демократије, у вишенационалним заједницама, подразуме-

јева и национални плурализам, а не само страначки. Она полази од стварног друштва и стварних људи, са свим аспектима њихове вишедимензионалности. Прихвата све вриједности либералне демократије, а одбацује њен редукционизам свођења плурализма само на страначки. Тиме она надилази једнострано либерално схватање демократије као просте владавине већине.

Четврто. Укључивање националности, заједно и равнотежно са грађанима, у конституенте одређења типа и карактера држава, на линији је и у оквиру филозофско-стратешких прогресивних стремљења и одређења демократског свијета. На линији је најзначајнијих принципа и захтјева Европске повеље, захтјева и императивних налога будућности.

На линији је и у оквиру оних вриједности и основа на којима ће се, према садашњој тенденцији живота, организовати односи између народа и људи у 21. вијеку. У вијеку који ће, судећи по тенденцији токова развоја и животним закономјерностима, бити епоха грађења и развијања разумевања и равноправности националних колективитета. То најављује и садашње организовано и стално увећавајуће активирање међународних чинилаца да се потпуније, што је могуће демократскије и прецизније, утврде права националних мањина. Да се поштују и стално унапређују права мање бројних народа у сложеним државама. У 21. вијеку, судећи по тенденцији развоја, људи и неће бити третирани као слободни, свуда гдје нема пуне равноправности националних колективитета. У државном устројству, у образовању, у култури, економији, свуда. Равноправности која твори сарадњу и пријатељства међу људима и народима. За разлику од стања у овом вијеку - у коме је равноправност у почетку прогањана, затим нарушавана, а у последњим деценијама поштована далеко мање од оног што по етичком и политичком значају заслужује.

Пето. Дјелотворност означене двојности видљива је и доказива и са равни начелних теоријских видика.

Прије свега, национално питање се не своди само на питање појединачних права и слобода људи. Само тим путем се оно и не може успјешно и цјеловито ријешити, мада нема ни националне слободе док се припадници националности не осјећају слободни као људи, као грађани. Док не остварују своја грађанска права. *Индивидуална њрава људи и колективна њрава националности као колективитета, два су комплементарна њрава. Само са оба комлекса њрава грађанин је слободан. И може бити стварно бивши чинилац одлучивања у држави и у друштву.*

Схватање друштва као збира индивидуа, само као појединачна очишћених од свих конкретних својстава свога стварнога друштвенога бића, као "раштрканих људи", супротно је чињеници да су људи друштвени појединци, да су припадници друштвених група и заједница, са њиховим потребама и интересима.

Уставно устројство једне државе, да би било демократско, мора имати у себи, објективно је то условљено, и националну одредницу, одговарајућу националној стварности, све док је национално битна одредница човјековог умног и политичког дјеловања и живота. То казује природа ствари и односа, садржина и циљеви демократије у савременом цивилизацијском

значању и са цивилизацијским садржајима. Демократије, која не подразумева само признавање и толеранцију националних ентитета, њихову различитост, него и пуну њихову слободу дјеловања, као националних и културних ентитета, са обавезом чувања интегритета државе. То је зато што ниједан етнос нема право на надмоћ над другим. И што "се цело развиће човјечанства управља према антрополошкој организацији човјечанства, основаној на подјели на расе, племена и нације... И тако онда све стране људског рода и развића добијају свој особени, по времену и мјесту различан, облик и печат од оног одређенога народа у коме се јављају и поничу. Према томе се, дакле, тај особени национални развитак и живот умеће као опредељајни међууметак (средња инстанца) у средини између индивидуе и човјечанства".²⁰

За разлику од приступа грађанске теорије о слободама и правима, по којој је само појединац носилац права човјека и по којој су права појединца једино мјерило и једини темељ демократичности друштва, живот казује да постоји чврста повезаност и испреплетеност индивидуалних и колективних права.

Шесто. У вишенационалној држави, у којој су национални колективитети стварни чиниоци политичког живота, изостављање националности из конституената типа и карактера државе *лишава грађане вишњалног ослоња* да у прописаним поступцима, на демократски начин, издејствују ограничење свемоћи, када се она појави као оријентација, *најбројнијих националности*. Лишавају се не мањег ослоња него што се лишавају апсолутизовањем националних и других колективитета, а изостављањем грађанина као конституента типа и карактера државе. Истовремено и држава се лишавала једног од два витална чиниоца, постојећа у њој, политичког живота и друштвеног развоја. Не мање него што се држава лишавала једног од два чиниоца апсолутизовањем националних и других колективитета, а изостављањем грађана као конституената типа и карактера државе. Тим изостављањем се умањују и обавезе органима државе да законодавном дјелатношћу и функционисањем у пракси ефикасно штите и легитимне, оправдане и аргументоване интересе и потребе мањинских националности - националних мањина и мање бројних народа.

Седмо. Индивидуалистичка демократија, ни либерална, ни плуралистичка, у начелу не одбацује колективна права. Одбацује једино оријентацију да се друштвени и политички односи структурирају искључиво од колективних права. Оправдано. Јер, та искључивост лако води раскиду са околином, са заједницом, и деструктивном односу према вриједностима заједништва.

Осмо. Уградњом националности као конституената, заједно са грађанима, типа и карактера држава, *не доводи се у питање, не негира се, историјска исправност и потреба трајног задржавања одређења да су грађани чиниоци уставног конституционалног дефинисања држава. То уграђивање је*

²⁰ Академик проф. др Глигорије Гершић (у) "Енциклопедија права", Београд 1919. Цитирано према: Данило Н. Баста, "Преображаји идеја права - Један век правне филозофије на Правном факултету у Београду (1841-1941), хрестоматија", Београд 1991, стр. 82.

докомплетирање тог одређења. Докомплетирање којим се чини сигурнијим смјер кретања према демократским државама на југословенском илу, према истинским државама грађана.

ЕЛЕМЕНТИ И У САДАШЊЕМ УСТАВНОМ СИСТЕМУ

Увршћивањем националности у уставно одређење, у уставну дефиницију, типа и карактера државе, националностима, већинским и мањинским, установљавају се политички субјективитет и колективна права у процесима одлучивања о друштвеним пословима у југословенском уставном поретку.

Тиме се напушта *искључивост* индивидуалистичке концепције и врши њена замјена за плуралистичком концепцијом.

Другачије је, дакле, концептуално одређење садржине типа и карактера држава у чије уставе се угради двојност конституената њихових дефиниција.

Али, и у садашњем југословенском уставном систему има елемената концепције државе коју изражава та двојност. У сва три устава који чине југословенски уставни систем, наиме, утвеђен је један скуп права припадника мањинских националности која имају колективни аспект и дomet, која се могу остваривати, у пракси се тако и остварују, и као индивидуална и као колективна права. Чијим установљењем, суштински, констатовано је постојање политичког субјективитета мањинских националности. Стварно је тако, упркос чињенице да је у формулацијама тих права акценат на припадницима мањинских националности, а не на мањинским колективитета.

То су права припадника мањинских националности: да оснивају своје просвјетне и културне организације и удружења у складу са законом; да успостављају и одржавају несметано међусобне односе у оквиру Савезне Републике Југославије и изван ње са припадницима исте националности; право на школовање и јавно информисање на матерњем језику и у складу са законом; право да чувају, развијају и изражавају етничке, културне, вјерске, језичке и друге посебности; право да у складу са законима употребљавају матерњи језик у службеним комуникацијама на подручјима на којима претежно живе припадници једне националности; право на школовање и јавно обавештавање на матерњем језику, у складу са законом; право на употребу матерњег језика у поступку пред судовима и другим државним органима.

У Уставу Републике Црне Горе припадницима мањинских националности гарантовано је и право на "сразмјерну заступљеност у јавним службама, органима државне власти и локалне самоуправе" (члан 73) и "право обраћања међународним институцијама ради заштите својих слобода и права зајамчених Уставом (члан 75)

Установљењем набројених права припадницима мањинских националности, њихов политички субјективитет и колективна права редуцирани су на подручја језика, културе, образовања, чувања, изражавања и развоја националних, вјерских и других посебности.

Установљење политичког субјективитета и колективних права мањинских националности и на подручју одлучивања о друштвеним пословима, и није ништа друго него логичан корак даље са исте те основе. Корак даље, али тако и толико да се у цјелини добија нови квалитет.

ПРОЦЕС, А НЕ ЈЕДНОКРАТНИ ЧИН

Установљење конкретних права мањинским националностима у процесима доношења одлука, *зависно је од конкретне стварности*. Не могу се на исти начин, у истом обиму и са истом динамиком, установљавати у историјски различитим ситуацијама и условима. Нигдје се не може, објективно, одједном успоставити најшири каталог колективних права мањинских националности која подразумева потпуно остваривање њиховог политичког субјективитета. *Природа ствари и односа одређује да је то процес. Временски дужи или краћи, зависно од низа фактора.*

Историјска стварност у свакој земљи и на свакој етапи њеног развоја, одређује и динамику, бржу или спорију, установљења каталога колективних права националних мањина у процесима одлучивања о друштвеним пословима. *И мјеру на свакој етапи ње динамике.*

Од усмјерења већинских нација и усмјерења мањинских националности, кумулативно, дакле, а не само од већинских нација, зависи брзина ње динамике, да ли ће бити спорија или бржа. И да ли ће ићи само узлазно или са задршкама и враћањима назад. Зависи то од сваке поједине националности и свих њих скупи.

Динамика биће бржа, усјешнија и узлазнија, уколико политичко усмјерење мањинских националности буде реалније, примјереније цивилизацијским вриједностима и токовима уколико дјелима јасније и одређеније потврђује свој позитивни однос према интегритету државе. И уколико, истовремено са оправданим залагањем за остваривање својих посебних интереса, имају у виду и заједничке интересе. И обратно. Јер, од тога зависи конкретан распоред и однос и социјалних и политичких снага и оријентација у структурама друштва и државног механизма.

Ни природа не чини скокове (Natura non facit salta).

Имајући то у виду, југословенска стварност, једним дијелом напријед приказана, поуздан је основ да се закључи:

Конкретна југословенска историјска ситуација у овом часу не пружа могућност да се одмах учини искорак до краја и установи широка и до краја пуна листа колективних права мањинских националности у процесима одлучивања о друштвеним пословима. То би могло, у конкретной југословенској ситуацији, идејно, психолошки и политички неизграђеној и несазрелој за то, подгријати екстремистичка дјеловања на свим странама. А то би, ако би се десило, узроковало већу нестабилност, са опасношћу и за демократију и интегритет државе. Могло би узроковати да се слабо замјени горим. Да се штети коју проузрокује постојеће додају нови губици.

Иако сада још нијесу сазрели социјални услови да се *одмах и до краја* операционализује политички субјективитет мањинских националности у процесима доношења одлука за означено докомплетирање уставне кон-

целтуалне дефиниције држава, сада постоје социјални услови. И сврховито је то сада учинити, из разлога напријед наведених.

Сазрели су социјални услови и да се учини први корак операционализације сваког уставног одређења. *Промислијено и са мјером. Пажљивим самјеравањем са условима.*

Први корак, судећи према искуству из историје и садашњости у свијету, јесте усвајање скупа рјешења којима би се утврдила права мањинских националности, као колективности, да се и з ј а ш њ а в а ј у о полазишћима, концепцији и садржини пројекта рјешења појединих уставних питања, пројекта закона и других правних и развојних аката од егзистенцијално-онтолошког значаја за њих. Да се изјашњавају о томе путем културних, политичких и других институција и установа. А о томе колико ти пројекти уважавају легитимне и друштвено оправдане њихове интересе и потребе. И којима би се, адекватно том праву, утврдила обавеза уставних и законодавних органа саздана од двије саставнице. Њихове обавезе да мањинским националностима омогућавају, временски и процедурално, то изјашњавање у процесима разматрања тих пројеката. И обавеза да добијена становишта мањинских националности разматрају и о њима заузимају ставове.

Тај скуп рјешења могао би обухватити и рјешење којим би се утврдило да се одлуке од значаја за положај мањинских националности доносе договореном и одређеном квалификованом већином, а не обичном већином.

Постојање и поштовање тих обавеза и права, и њихово остваривање у пракси, стварало би атмосферу повољну за увећавање узајамног разумијевања, поштовања, заједничкива, сарадње, солидарности. Јачало би усмјерење за развијање дјеловорног и толерантног дијалога. Снажило би оријентацију ка разложном и разумном сљедећу комбинације већинског и консензуалног одлучивања о основним егзистенцијалним и кључним развојним питањима. То је пут ка цивилизацијским рјешењима. То је пут ка стабилности, слози, просперитету свих.

То је скуп рјешења којим се увећава цивилизацијска садржина државних поредака. Којима се не умањује и не угрожава једнакоправност грађана као индивидуа. Не доводи се у питање ниједно индивидуално право. Сама по себи и са конзеквенцама њима примјереним, не дају ни легитимности ни легалности за "хирању мањине". Ни било какво ујористије за легализацију сецесионистичких понашања.

Дакле, операционализацију започети са остваривањем политичког субјективитета мањинских националности на нивоу права на изјашњавање и на уједињавање одлука о означеним питањима. Даље успоне чинити зависно од сазријевања социјалних услова. А у циљу убрзања стварања тих услова настојати да се поступно и што прије постигне сагласност националних и свих социјалних великих групација око неких темељних вриједности поретка. О оним егзистенцијално-онтолошки битним, а не о свему.

Може се сматрати да је то у садашњости - мало.

Има основа да се и тако резонује. Али, важно је да се започне. Није сувишно и овдје поновити: *најпредак и почиње управо тамо гдје је то - мало.*

Када сазрену услови за то, слједећи корак била би група рјешења којама би се утврдило да се одлуке о питањима од егзистенцијално-онтолошког значаја за мањинске националности усвајају постизањем консезуса свих националности о њиховој кључној садржини.

Потребна, нужности и сврховитости уградње националности као конституијентиа у уставном концепцијалном одређењу типа и карактера држава на југословенском тлу равнотежно са грађанинством, дакле, изведени су из пророчне основе:

- из ујорбе југословенског друштва;

- из садржине теоријских, филозофско-правних и политичко-филозофских знања, и

- из садржине историјских, прогресивних и персонификованих процеса у демократском свијету, захтева и императива будућности.

Није, дакле, неки осамостаљени мисаони производ.

У суштини, то је и извођење, изричито и прецизније, линије већ садржане у фундаменталним уставним полазиштима и одређењима и у тежњама у њима имплицитно исказаним. Извођење без кога вишенационална држава и није демократска држава, није истински држава грађана.

То је, иакође, пут и услов да се, у конкретној југословенској историјској ситуацији, у југословенској реалности, успоставе и остварују демократске државе, истинске државе грађана.

Academician Mijat Šuković

THE CONNECTION AND THE BALANCE BETWEEN THE CIVIC AND DEMOCRATIC PRINCIPLES FORM THE DEMOCRATIC COUNTRY

Summary

The study deals with the constitutional and conceptual determination of the type and the features of the Federal Republic of Yugoslavia and two member states which make it. On the basis of the analysis of the constitutional determinations, contemporary present in Yugoslavia, achievements and tendencies in the world and the theoretical standpoints about these problems, one can draw the two major conclusions from this study:

Firstly: To define a state exclusively like a civil state is not adequate to the concrete social and national structure, to the level of political culture, real political relationships and their orientation, and real political life in the current Yugoslav society. In the existing conditions, such a constitutional regulations are not a constitutional matrix, leading obligatory towards the Constitution and forcing that a system with the real features of civil state is build by laws and general acting of the state. Of the contrary, as the starting point for acting in the concrete historical Yugoslav situation, such a Constitution rather stimulates a creation and progress of the state with the features of the national state in order to establish the state in the real conditions with all features of the state.

Secondly: Concrete Yugoslav historical reality demands and conducts that cited constitutional and conceptual regulations and constitutional definition of the type and the

character of the state in the Constitutions of all three states on our territory are balanced and separated in regard with the national features. All nationalities, being either national minority or majority should be raised on the level of the constituent of the constitutional and conceptual definition of the state. All nationalities should be defined in their Constitutions like the states belonging to the (1) citizens and (2) nationalities who live there. It should be written in the Federal Constitution and, certainly, the current provision from the Constitution stating that Yugoslavia is the state of equal Republics which make it should be kept. Such definitions should be kept in the Constitution for as long as in reality the national groups are actually the constituent factor of political life and for as long as citizens are really forced to accept their nationalities, nationally affiliated political parties and institutions as mediators between them and the very state; and for as long as in reality the citizen, as individuals, are in position to connect their political belonging and acting with the determinations of the nationalities which they belong to and to the forms of their political organisations.

That is, the constitutional definition of the features of the state should be built of the balanced unity of two constitutional parts, two constructive factors of life and development in the current Yugoslav society: citizen and nationality. These two factors in reality mean a backbone and sole of the community and state unity. Both together but not only one exclusively. Particularly, not only one to cause the damage to the other.

The study contains arguments for both conclusions. It points out the constitutional definition of the multi-ethnic state and its organisation, which, in order to be democratic and judged objectively, must contain the national determination corresponding to the national reality of the state itself, for as long as the issue on nationality is an important factor of human intellectual and political influence and life.

